TILLITENS VILLKOR

UNGAS RÖSTER OM TILLIT OCH HUR DEN KAN STÄRKAS I KRONOBERGS LÄN

REGION KRONOBERG

Författare: Linda Hiltunen, Emma Johansson, Ingrid Edvardsson Aurin, Folkhälsa och social utveckling, Region Kronoberg

De personer som förekommer på bilderna i rapporten har inget med innehållet att göra.

Omslagsfoto: www.pexels.com

2018

FÖRORD

I Region Kronoberg utgör barn och ungdomar ett prioriterat område. Att ge barn och ungdomar möjlighet att komma till tals och beskriva sin situation är viktigt. Ett sätt att göra det är genom undersökningen Barns och ungdomars hälsa och levnadsvanor i Kronobergs län som genomförs vart tredje år i Kronobergs län där syftet är att följa utvecklingen vad gäller exempelvis hälsa, levnadsvanor och social delaktighet. I denna kartläggning får barn och ungdomar också svara på frågor om sin tillit till vuxna och vad som oroar är att nivåerna av tillit sjunker bland barn och ungdomar i Kronobergs län. Särskilt oroväckande är utvecklingen bland ungdomar som går på gymnasiet där tilliten sjunkit sedan mätningarna startade år 2003. Mot denna bakgrund har Region Kronoberg beslutat att göra en särskild satsning i form av en fördjupningsstudie om ungdomars tillit till vuxna. Resultaten redovisas i denna rapport. Förhoppningen är att studiens resultat ska fungera som ett underlag för att kunna bedriva ett effektivt arbete för att tillsammans med olika aktörer i länet stärka tilliten bland barn och ungdomar i Kronobergs län.

Martin Myrskog
Regiondirektör

INNEHÅLL

Sammanfattning 5

Varför är tillit viktigt? 6

Olika former av tillit 9

Syfte och frågeställningar 10

Metod och material 10

Resultat 13

Vad är tillit? 15

Vem kan man lita på? 23

Hur tillit kan raseras 31

Hur tillit kan stärkas 48

Förslag på insatser för att stärka mellanmänsklig tillit 56

Avslutande reflektion 59

Referenser 61

Bilaga 1 – Rapporterad tillit till vuxna 63

Bilaga 2 – Rapporterad tillit till olika grupper av människor 63

SAMMANFATTNING

Mellanmänsklig tillit är en viktig resurs i samhället. En oroväckande utveckling är att den rapporterade tilliten till vuxenvärlden sjunker bland unga i Kronobergs län, inte minst bland ungdomar på gymnasiet. Mot denna bakgrund har Region Kronoberg valt att genomföra en kvalitativ fördjupningsstudie om tillitens villkor. Syftet med studien är att ge ett bidrag till kunskapen om ungas tillit. Frågor som besvaras är hur unga själva förstår tillitsbegreppet, i vilka avseenden unga ger uttryck för tillit men också hur den kan raseras. En viktig fråga är också hur tilliten kan stärkas bland ungdomar på gymnasiet. Resultaten bygger på fokusgruppintervjuer där totalt 69 ungdomar medverkat.

Studiens resultat visar att unga har en nyanserad förståelse av tillitsbegreppet. Tillit beskrivs som en *känsla* (och en attityd) som vägleder deras handlingar. Unga likställer också tillit med en *förtroenderelation* till andra som bygger på ett ständigt givande och tagande. Därutöver beskriver unga tillit i relation till *samhällets institutioner* och de yrkesroller och professioner som företräder dessa. Institutioner som unga själva lyfter fram och reflekterar över är i första hand skola, men också polismyndighet, hälso- och sjukvård samt politik. I dessa sammanhang kopplas tillit samman med *kunskap* i betydelsen att institutionernas företrädare kan agera rättfärdigt i relation till sina uppdrag. Mellanmänsklig tillit till okända människor (på gator och torg) är också en del av ungas förståelse av tillitsbegreppet. Tillit till ”främlingar” handlar om att vara en god medborgare och att *samarbeta* när situationen kräver. En del unga förstår också tillit i termer av *moral* och för reflektioner om huruvida människan i grunden är god och om betydelsen av att behandla andra som man själv vill bli behandlad.

Resultaten visar också att tilliten uppfattas mer självklar i relation till dem som står en nära, såsom familjemedlemmar, nära vänner och vuxna som unga regelbundet träffar och har förtroende för. Det innebär att den så kallade partikulära tilliten är övervägande hög bland studiens deltagare. Däremot är relationen till samhällets institutioner – och huruvida unga har tillit till dessa – något som skiljer sig åt. Vissa har exempelvis mycket hög tillit till skolan som institution, medan andra uppfattar denna (och andra) samhällsinstitutioner mer ”orättfärdiga”. Resultaten visar också att tilliten till okända människor, det som brukar kallas generell tillit, är begränsad. Skälet är att unga är försiktiga och att interaktion med ”främlingar” förknippas med ett risktagande. Vad som beskrivs i relation till okända människor är strategiska tillitsformer där unga kalkylerar risker i mötet med andra. De uttrycker mer tillit till sådant som de kan känna igen och till grupper som de uppfattar utgör en lägre risk, som exempelvis barnfamiljer och äldre personer. Även om unga säger att de inte blint litar på alla de träffar så beskriver de ändå en rad tillitshandlingar i relation till okända. Berättelser om unga som lånar ut sina saker (t.ex. mobiler) och hjälper människor i nödsituationer är inte ovanliga, även om denna form av tillitshandlingar är högst villkorade. Ett intressant resultat är också att unga ger uttryck för en önskan om ett mer öppet och inkluderande samhälle där medborgare kan småprata och samarbeta i vardagen även om vi inte känner varandra på ett personligt plan.

Resultaten som berör raserad tillit visar att det i första hand är egna (men också andras) negativa erfarenheter som kan få konsekvenser för upplevd tillit. När unga exempelvis upplever att företrädare för samhällets institutioner (som till exempel skola, polis eller vård) agerar orättfärdigt kan de förlora tillit till den specifika institutionen men inte till institutioner i allmänhet. Därutöver lyfter unga fram kommunikationssamhället som en orsak till att tilliten är skör. I en samtid där skvaller och ryktesspridning går fort (eftersom nätverken är stora i sociala medier) blir unga försiktiga med vem och vilka de litar på. Kommunikationssamhället innebär också att (negativa) nyheter når oss från hela världen, vilket individen måste förhålla sig till. Ett nyhetsflöde som förmedlar en bild av att vi lever i ett samhälle fyllt av potentiella risker kan ibland vara svårt att värja sig mot och en konsekvens är att unga betonar vikten av att vara på sin vakt gentemot okända människor. Resultaten visar också att unga tjejer är en särskilt utsatt grupp vad gäller sexuella trakasserier och övergrepp, vilket får konsekvenser för upplevd tillit.

Majoriteten tjejer upplever otrygghet när de befinner sig i offentliga rum och tilliten till okända killar (och män) är begränsad. Det kan vara en delförklaring till att tjejer rapporterar lägre nivåer av tillit än killar. En sista förklaring som kan kasta ljus på varför tilliten är begränsad kan härledas till relationen mellan ungdomar med svensk respektive utländsk bakgrund. Mönstret är att unga med svensk bakgrund ger uttryck för en skeptisk inställning (och mindre tillit) till individer med invandrarbakgrund som en följd av stereotypa föreställningar om ”de andra”. Samtidigt ger unga med utländsk bakgrund uttryck för frustration när de blir en marginaliserad grupp, inte minst i skolan.

En viktig fråga som rapporten besvarar är hur ungas tillit till vuxenvärlden kan stärkas. Resultaten visar att unga har många kloka idéer om vad som krävs. Unga pekar exempelvis ut skolan som en viktig aktör för att stärka tilliten. Deltagarna efterfrågar också ökad delaktighet i politiska processer i frågor som berör dem. De betonar också behovet av att få växa upp i ett tryggt samhälle om tilliten ska gro. En intressant slutsats är också att det egentligen inte krävs så mycket nydanande insatser, utan snarare en förstärkning och fördjupning av redan befintliga arbetssätt i exempelvis skola och andra samhällsinstitutioner. Det som krävs är att samhällets institutioner kan fullfölja sina uppdrag på ett rättfärdigt sätt. Unga efterfrågar också vuxna som är närvarande och som i förtroende kan lyssna, finnas till hands och på ett okonstlat sätt hjälpa till när det behövs. Det är förhållandevis enkla insatser men samtidigt oerhört viktiga om vi vill att Sverige fortsatt ska vara ett högtillitsland och få behålla en av våra viktigaste tillgångar – den höga mellanmänskliga tilliten.

VARFÖR ÄR TILLIT VIKTIGT?

Tillit sätter sin prägel på all form av mellanmänsklig interaktion. För att samspelet människor emellan och mellan människor och institutioner ska fungera smidigt är tillit nödvändigt. Det finns forskare som menar att det är tillit och förtroende till andra som håller samhället samman (Putnam 2000; Fukuyama 1995). Samhällen med hög generell tillit kännetecknas ofta av en stabil demokrati, stark ekonomi, höga nivåer av jämlikhet samt en god folkhälsa (Oskarson och Rothstein 2012; Trädgårdh m.fl. 2013). Höga tillitsnivåer fungerar också som ett ”smörjmedel” i samhället, eftersom den mellanmänskliga tilliten gör att människor är mer benägna att samarbeta med varandra (Holmberg och Rothstein 2015), men också med samhällets institutioner som exempelvis skola, arbetsmarknad och politiska instanser (Putnam 2000). Studier har även visat att höga tillitsnivåer har ett samband med upplevd möjlighet att kunna ta kontroll över sitt liv och en högre grad av optimism inför framtiden (Uslander 2002), vilket i sin tur främjar hälsa och välbefinnande (Marmot 2006). Tillit till andra människor kan därför betraktas som en viktig tillgång som har positiva effekter för såväl individer som samhällen i stort.

I ett jämförande perspektiv pekas Sverige ut som ett högtillitsland och studier visar att graden av tillit varit stabil över tid (Oskarson och Rothstein 2012). Enligt SOM-institutets mätningar (från år 2017) anger 56 procent av den svenska (vuxna) befolkningen en hög tillit (Rothstein, Holmberg och Weissenbilder 2018). Graden av tillit skiljer sig dock mellan olika grupper i samhället. Tillitsnivåerna är exempelvis lägre bland arbetslösa, individer med sämre hälsa samt personer som är födda utomlands (Holmberg och Rothstein 2015). Därutöver finns studier som visar att tilliten bland ungdomar (16-19 år) minskar över tid (ibid.; se även Oskarson och Rothstein 2012). Denna utveckling har också identifierats i de kartläggningsstudier som genomförs av Region Kronoberg, vilket illustreras nedan[1].

[1] Studiens deltagare har svarat på frågan ”Litar du på vuxna?” med svarsalternativen: 1. Ja, det finns många vuxna jag litar på; 2. Ja, det finns någon/några vuxna jag litar på; och 3. Nej, det finns ingen vuxen jag litar på. Svaren har delats in i två grupper: ungdomar med hög tillit (som svarat att det finns många vuxna som de litar på) och ungdomar med lägre tillit (som svarat att det bara finns några eller att det inte finns några vuxna de litar på).

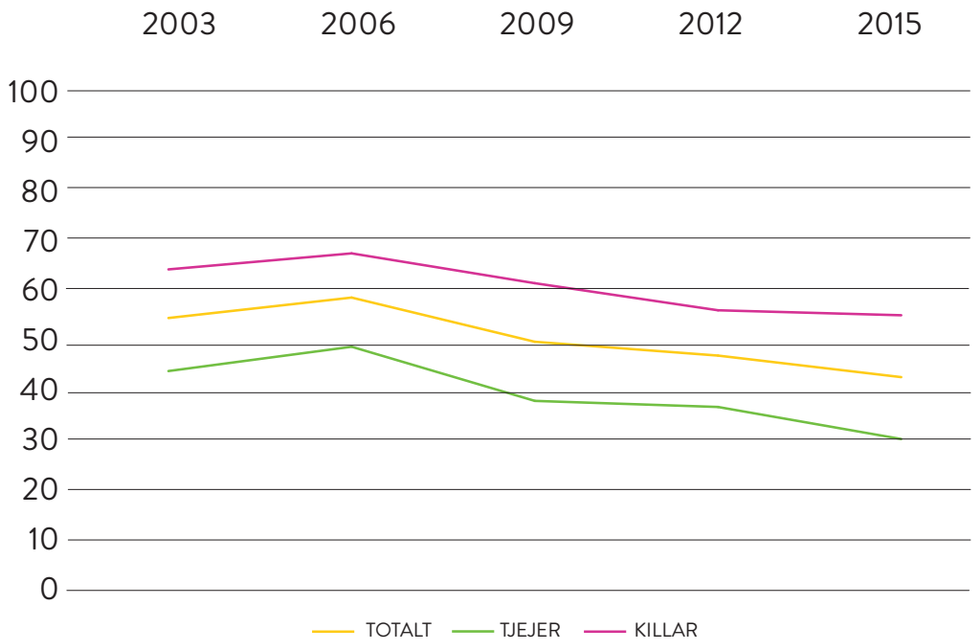

Diagram 1: Utvecklingen över tid av gymnasieungdomar (årskurs 2) som har hög tillit till vuxna i Kronobergs län (procent)

Diagram 1 ovan visar att tilliten sjunker över tid. När mätningarna startade år 2003 angav 53 procent av gymnasieungdomarna i årskurs 2 att de har många vuxna som de litar på, medan undersökningen från år 2015 visar att siffran sjunkit till 43 procent. Diagrammet ovan visar också att tjejer systematiskt rapporterar lägre nivåer av tillit till vuxna jämfört med killar. Vid den sista mätningen rapporterade 54 procent av killarna hög tillit jämfört med 32 procent av tjejerna.

Att tilliten sjunker bland ungdomar är oroväckande. Inte minst mot bakgrund av att forskning visat att tillit är något som befästs i unga år. Enligt Uslander (2002) utvecklar individen tidigt en tillitshållning genom interaktion med sina föräldrar men också genom att betrakta hur föräldrarna interagerar med andra. Denna grundläggande tillit blir ett förhållningssätt som sedan präglar individen i sin interaktion med andra i sin omgivning. Uslander menar att denna grundläggande tillit till andra utgör en ”moralisk struktur” som sedan följer individen livet ut. Givet en utveckling där de yngre åldersgrupperna (16–19 år) rapporterar lägre tillit än äldre generationer finns en risk att vi håller på att förlora en viktig tillgång i samhället: den jämförelsevis höga tilliten som kännetecknar Sverige (Oskarson och Rothstein 2012: 543).

Tidigare forskning har lyft fram flera förklaringar till den minskade tilliten bland ungdomar. Utöver förklaringar som kan härledas till de tidiga socialisationsprocesserna i förälder-barnrelationen kan individens upplevelse av samhällets institutioner avspeglas i rapporterad tillit. När det handlar om ungdomar visar exempelvis forskning att relationen till skolan som samhällsinstitution är avgörande för tilliten (Dinesen 2010; 2013; Gunnarsson och Loxbo 2012). Ungdomar som har erfarenhet av skolan som en rättvis och hederlig samhällsinstitution uppvisar exempelvis höga tillitsnivåer (Dinesen 2010; se även Oskarson och Rothstein 2012). Att unga uppfattar arbetsmarknadens institutioner som ”orättfärdiga”, inte minst mot bakgrund av tidigare höga nivåer av arbetslöshet i landet, har också lyfts fram som förklaring till minskad tillit (Oskarson och Rothstein 2012). Andra menar istället att det är minskad social delaktighet i det lokala samhället som ger upphov till sjunkande tillitsnivåer (Putnam 2000).

Med utgångspunkt i det ovan sagda finns det skäl att bidra med kunskaper om tillit så som den uppfattas i den unga generationen, inte minst vad gäller tilliten till vuxna. I denna studie läggs ett särskilt fokus på att ge ungdomar möjlighet att komma till tals och beskriva tillitsfenomenet utifrån deras förståelsehorisont. För att förenkla framställningen används fortsättningsvis termen unga istället för ungdomar.

FOTO: ANNA NORDSTRÖM

OLIKA FORMER AV TILLIT

Forskningsfältet om tillit har expanderat under de senaste decennierna och fenomenet engagerar en rad olika vetenskapliga discipliner. I takt med att forskningsfältet växer finns det ingen enhetlig definition av tillit, utan en rad olika etablerade definitioner. Eftersom tillit är ett komplext fenomen brukar tillit presenteras och diskuteras utifrån olika dimensioner (Grosse 2012). I det följande presenteras tre av dessa dimensioner för att på ett teoretiskt plan förstå ungas resonemang om tillit.

Ett mycket vanligt sätt att diskutera tillit är att skilja på *generell* respektive *partikulär* tillit (Uslander 2002). Generell tillit avser belysa huruvida individen litar på människor i allmänhet och speglar därmed en inställning till nya (och ännu okända) människor. Partikulär tillit avser istället belysa tillit till specifika personer som individen känner väl, som exempelvis familjemedlemmar, vänner och bekanta. Forskning har i huvudsak fokuserat på den generella tilliten eftersom det är denna tillitsform som antas bidra till välfungerande samhällen där människor kan mötas och samarbeten kan ske. Utgångspunkten för den generella tilliten är således att individen är en del av ett större sammanhang – en slags föreställd gemenskap (Trädgårdh m.fl. 2013:25). Utöver detta lever individer i mer konkreta sociala rum – exempelvis med familj och vänner – varpå hög partikulär tillit också är viktigt för individen, inte minst i unga år (ibid.). Följaktligen är all form av tillit – både generell och partikulär – viktig för ett välfungerande samhälle eftersom det utgör ett slags socialt kapital som håller samhället samman (ibid.; Tinggaard Svendsen m.fl. 2009).

Ytterligare en vanlig distinktion är att skilja på *horisontell* respektive *vertikal* tillit (Norén Bertzer 2005). Den horisontella tilliten innefattar tillit människor emellan, medan den vertikala speglar individens tillit till system eller ”tillitsobjekt” i form av institutioner eller myndigheter (som t.ex. skola, vård, polis och politik). Den vertikala tilliten – det vill säga förtroende för samhällets institutioner – har fått mer uppmärksamhet av forskare. Vad som exempelvis undersöks i sådana studier är i vilken grad människor har förtroende för olika samhällsinstitutioner, samt att jämföra institutionernas förtroendenivåer med varandra (jfr Holmberg och Weibull 2013). Tankesättet är att förtroende är viktigt eftersom det underlättar samarbeten mellan människor och de institutioner människan skapat. Förtroende för institutioner bidrar i sin tur till ett bättre och mer välfungerande samhälle.

Ett tredje begreppspar som forskare lanserat är *strategisk* kontra *moralisk* tillit (Uslander 2002). Det förstnämnda berör våra förväntningar om hur människor ska agera i sociala sammanhang, medan det sistnämnda betecknar hur vi tycker att människor *bör* bete sig. Strategisk tillit kan förstås i relation till människor individen känner till eller är bekant med sedan tidigare. Tankesättet innebär att individen handlar strategiskt i betydelsen att hon gör en riskbedömning av en viss situation – utifrån tidigare erfarenheter – och agerar därefter. Individen gör med andra ord en medveten rationell kalkyl huruvida tillit är möjligt. Moralisk tillit avser istället tillit till omvärlden i mer generella termer. Mer precist innebär det att individen agerar och förhåller sig till sin omvärld utifrån (sina egna) föreställningar om hur människor i allmänhet ”bör” agera (Uslander 2002:18). Utgångsläget för individens sätt att förhålla sig till sin omvärld är den egna tilliten som sedan avspeglas i förväntningar på andras sätt att agera.

Som ovan framgått diskuteras tillit ofta som en attityd eller en inställning till andra (kända som okända) människor eller institutioner. Tillit som en attityd – eller en värdering – har fått mycket uppmärksamhet i forskningssammanhang. Det är också den som operationaliseras när vi mäter tillitsnivåer i befolkningar (jfr Trädgårdh m.fl. 2013: 21). Men en tillitshållning kan också omvandlas till en tillitshandling (ibid), vilket exempelvis blir tydligt i relation till strategiska och moraliska tillitsformer. Av det skälet är det viktigt att skilja på tillits*attityder* och tillitsbaserade *handlingar* (ibid.). Attityderna kommer i regel före handlingarna. Något förenklat får individens attityder faktiska konsekvenser för hur vi beter oss, hur vi samarbetar och hur samhällen fungerar.

SYFTE OCH FRÅGE-STÄLLNINGAR

Det övergripande syftet är att bidra med en fördjupad kunskap om ungas tillit med ett särskilt fokus på tilliten till vuxna. Studien besvarar följande frågeställningar:

- Hur förstår och beskriver unga själva begreppet tillit och i vilka avseenden har de tillit till andra?
- Vad menar unga själva är orsakerna bakom bristande tillit och hur kan det gå till när tillit raseras?
- På vilket sätt kan ungas tillit – inte minst till vuxenvärlden – stärkas?

METOD OCH MATERIAL

STUDIEDESIGN

Studien baserar sig på kvalitativ metod och genomfördes med hjälp av fokusgruppintervjuer, som är en form av gruppintervju som leds av en moderator vars uppgift är att rama in gruppens diskussioner på specifika teman (Wibeck 2010). Det är en metod som lämpar sig väl för explorativa studier på nya områden där kunskapen är begränsad. Genom ungdomars meningsutbyten och kollektiva interaktioner framförs mer spontana och expressiva uppfattningar jämfört med en individuell intervju (Kvale och Brinkmann 2014).

URVALSKRITERIER OCH DATAINSAMLING

Fokusgruppintervjuerna riktade sig till gymnasieungdomar i Kronobergs län. Ett viktigt urvalskriterium var att nå ut till såväl tjejer som killar med olika social bakgrund. Därutöver ville vi nå unga bosatta både i stad och på landsbygd i länet. För att komma i kontakt med dessa ungdomar vände vi oss till samtliga gymnasieskolor i länet. Vi kontaktade inledningsvis rektorerna (via e-post) eftersom vi behövde deras samtycke för att genomföra studien på skolorna. Av de 17 rektorer som kontaktades svarade tio på vår förfrågan och gav sitt samtycke. I ett nästa steg kontaktade vi personal inom elevhälsan (skolsköterskor och skolkuratorer) för att få hjälp att komma i kontakt med unga på de skolor vi blivit inviterade till. Sju representanter för elevhälsan svarade på vår förfrågan och hjälpte oss att rekrytera unga till studien. Följaktligen har vi besökt och genomfört fokusgruppintervjuer på sju gymnasieskolor i Kronobergs län. Fyra av skolorna ligger i de centrala delarna av Växjö och tre skolor är lokaliserade på mindre orter i länet. Skolorna drivs av både kommunala och privata aktörer.

Antalet fokusgrupper som genomfördes på respektive skola varierade. På vissa skolor genomfördes endast en fokusgruppintervju medan det på andra genomfördes ett flertal. När vi genomfört 14 fokusgruppintervjuer, samt två individuella intervjuer[2], med totalt 69 ungdomar hade vi uppnått det som brukas kallas ”empirisk mättnad”, vilket innebär att nytt material inte längre ökar variationen i det insamlade materialet (Bertaux 1981). Tabell 1 nedan redogör fördelningen av kön, årskurs, utbildningsinriktning och etnicitet i urvalet.

[2] Två unga intervjuades enskilt på deras egen begäran. Skälet var att de varit med om situationer som påverkat deras tillit negativt och ville berätta om sina erfarenheter i enskilda intervjuer.

Tabell 1: Deskriptiv beskrivning av urvalet

		Andel (%)	Antal
Kön	Tjejer	55	38
	Killar	45	31
	Totalt	**100**	**69**
Årskurs	Årskurs 1	7	5
	Årskurs 2	68	46
	Årskurs 3	26	18
	Totalt	**100**	**69**
Utbildningsinriktning	Högskoleförberedande	65	45
	Yrkesförberedande	35	24
	Totalt	**100**	**69**
Etnisk bakgrund	Svensk	73	50
	Utländsk[3]	27	19
	Totalt	**100**	**69**

Av tabell 1 framgår att urvalet är jämt fördelat mellan könen. Av studiens 69 medverkande är 55 procent tjejer och 45 procent killar. Majoriteten går sitt andra år på gymnasiet (68 procent). Därutöver finns en viss överrepresentation av elever som går på högskoleförberedande program (65 procent) liksom att majoriteten har svensk bakgrund (73 procent).

GENOMFÖRANDE

Fokusgruppintervjuerna genomfördes under hösten 2017. Fokusgruppernas storlek varierade mellan fyra till sju deltagare. Intervjuerna inleddes med att deltagarna på egen hand fick reflektera över (och skriva ner) vilka personer eller institutioner de har respektive inte har tillit till. Svaren från denna reflektionsövning samlades in efter intervjun. Tanken med denna reflektionsövning var att få en inblick i vilka tillitsformer unga i första hand tänker på när de resonerar om tillit.

Själva intervjuerna var semistrukturerade vilket innebär att samtalen utgick från en intervjuguide som hade utformats utifrån fyra teman. Det första temat rörde tillit som fenomen och begrepp, det vill säga hur unga själva förstår och beskriver tillit utifrån sin förståelsehorisont. Därefter följde ett frågeområde om huruvida de har tillit till andra och i så fall vilka, samt om de har egna erfarenheter av handlingar som kan knytas till tillit. Det tredje temat berörde erfarenheter eller händelser som resulterat i att tilliten till andra inskränkts eller raserats. Det sista temat tog upp frågan hur tillit kan stärkas bland ungdomar. Under fokusgruppintervjun var moderatorns roll att leda samtalet genom dessa teman och att försöka skapa en atmosfär som tillåter ungdomarna att förutsättningslöst samtala och våga ge uttryck för sina

[3] Med utländsk bakgrund avses här unga som själva är födda i annat land eller som har två föräldrar födda i annat land.

åsikter om tilliten till vuxna. Tidsmässig varierade fokusgruppintervjuerna från en till två timmar och ägde rum på skolorna. Avslutningsvis ombads deltagarna besvara en kort enkät som innehöll bakgrundsfrågor samt frågor om tillit. Syftet var att samla in relevant bakgrundsinformation samt att undersöka i vilken grad deltagarna i denna studie rapporterar tillit till vuxenvärlden.

ANALYS AV MATERIAL

Samtliga fokusgruppintervjuer spelades in och transkriberades ordagrant. Det möjliggjorde att samtliga författare kunde få ett helhetsintryck av materialet. I det konkreta analysarbetet sorterades materialet först in enligt de fyra teman som väglett fokusgrupperna (1) vad tillit är; (2) vilka och vad deltagarna har tillit till; (3) erfarenheter av raserad tillit; och (4) hur tillit kan stärkas. Ett andra centralt steg i analysen var kodning. Mer precist utvecklades koder utifrån de meningsbärande enheter som återfanns i materialet, i form av exempelvis intervjucitat eller längre resonemang. Koderna skapades utifrån empirin enligt en induktiv princip, men eftersom vi haft kunskap om den vetenskapliga litteraturen på området finns även deduktiva inslag när koderna skapats (Kvale och Brinkmann 2014)[4]. Det tredje steget i analysarbetet var att skapa kategorier utifrån de koder som identifierats. De kategorier som lyftes fram i analysarbetet var sådana som kunde relateras till studiens syfte och frågeställningar för att därmed bidra till att besvara dem.

Analysen av kategoriernas innehåll (dvs. ungas ord och resonemang) bygger på en tolkande ansats. Fokus har varit på hur unga själva och i samspel med andra beskriver tillitsattityder och tillitsbaserade handlingar utifrån studiens frågeställningar. När citat används är syftet att illustrera fenomenet som beskrivs men också för att visa hur tolkningar görs och slutsatser dras. Citat som presenteras är utvalda för att de tydligast belyser de ungas resonemang. Ibland har citaten redigerats något för att undvika ovidkommande ord och formuleringar samt när de talspråkliga formuleringarna blev för påtagliga.

ETISKA ÖVERVÄGANDEN

Samtliga rektorer på de skolor där materialet samlats in har gett sitt samtycke till studien. Ungdomarna, som frivilligt anmält sitt deltagande, har fått både skriftlig och muntlig information om studiens syfte. Inför studien har de unga fått veta att deltagandet är frivilligt och att de när som helst kunde avbryta sin medverkan. Det empiriska materialet behandlas konfidentiellt och redovisas på ett sådant sätt att ingen enskild individ går att identifiera. Alla namn som presenteras i studien är fingerade. Att delta i en studie kan sätta igång reflexiva processer hos den enskilda individen. Bedömningen är dock att ingen åsamkats någon skada genom att delta i studien eftersom atmosfären i fokusgrupperna varit genomgående positiv och präglats av nyfikenhet för våra frågor och deltagarnas svar. Var och en har själv fått bestämma hur mycket eller lite de ville berätta om egna erfarenheter, inte minst vad gäller exempelvis situationer då tilliten till andra raserats. Fördelarna med studien är flera. En fördel är att kunna bidra med kunskap om hur unga resonerar om tillit till vuxna mot bakgrund av att tillitsnivåerna sjunker bland unga. Kunskap om tillitens villkor ökar också möjligheterna att arbeta förebyggande och att på sikt stärka tilliten bland både barn och ungdomar.

[4] Induktion innebär att empirin styr analysen av det empiriska materialet medan deduktion innebär att en teoretisk förförståelse vägleder analysen av det fenomen som studeras (Kvale och Brinkmann 2014).

RESULTAT

Innan studiens specifika frågeställningar besvaras finns en poäng att utforska i vilken grad deltagarna i denna studie rapporterar tillit till vuxenvärlden. Studiens deltagare fick exempelvis besvara frågan ”Litar du på vuxna?” med svarsalternativen: 1. Ja, det finns många vuxna jag litar på; 2. Ja, det finns någon/några vuxna jag litar på; och 3. Nej, det finns ingen vuxen jag litar på. Svaren delades in i två kategorier: ungdomar med hög tillit (som svarat att det finns många vuxna som de litar på) och ungdomar med lägre tillit (som svarat att det bara finns några eller att det inte finns några vuxna de litar på).[5] Resultaten redovisas i tabell 2 nedan:

Tabell 2. Korstabellanalys som visar tjejers och killars tillit till vuxna (procent)

Tillit till vuxna	Tjejer	Killar	Totalt	Antal (n)
Hög tillit	11	50	28	19
Låg tillit	89	50	72	48
Totalt	100	100	100	67

Av tabellen framgår att närmare en tredjedel (28 procent) av deltagarna har många vuxna som de litar på medan resterande (72 procent) kan kategoriseras som unga med lägre tillit. Resultaten visar också att det finns skillnader mellan könen eftersom hälften av killarna (50 procent) rapporterar hög tillit till vuxna, medan bara drygt en av tio tjejer (11 procent) anger hög tillit. Dessa mönster känns igen från undersökningen som Region Kronoberg genomförde år 2015. Andelen som anger hög tillit är dock något lägre i föreliggande studie (28 procent jämfört med 43 procent i hela länet) och det är framförallt tjejerna som har lägre tillit till vuxna (11 procent jämfört med 32 procent i hela länet). Viktigt att betona är dock att studiens deltagare inte utgör något representativt urval. Dock talar dessa resultat för behovet av fördjupad kunskap om tillit i den unga generationen.

FOTO: ANNA NORDSTRÖM

[5] Resultaten från den ursprungliga variabeln med tre svarsalternativ presentera i bilaga 1.

FOTO: ANNA NORDSTRÖM

VAD ÄR TILLIT?

I detta avsnitt utforskas hur unga själva förstår och beskriver begreppet tillit. Resultaten visar att tillit framträder i många former.

TILLIT SOM EN KÄNSLA

Ett mönster i ungas resonemang är att tillit förstås som en känsla. När de resonerar om vad tillit är används ofta engelska uttryck som ”good wibes”, ”connection” eller att få ”feeling” för någon. Tillit som en känsla beskrivs närmast som en slags emotionell sammankoppling till andra. Det handlar om ”hur man liksom får en connection med någon” förklarar Philip. Att tillit kan förstås som en känsla blir också tydligt genom att ta del av Rania och Alicias tankar om Kamil som är vuxen och arbetar på deras skola:

> Rania: *Jag litar på Kamil. Han är min favorit i skolan. […] Jag känner inte honom sådär personligt, men han ger mig ”good vibes” hela tiden. Det är bara en känsla och sättet som han är på.*
> Alicia: *Han är liksom fett chill med eleverna!*
> Rania: *Ja, han får dig att känna... […] alltså jag älskar honom.*

Rania och Alicia beskriver positiva känslor och ”goda vibrationer” som bidrar till en upplevd samhörighet. De värderar Kamil högt och uppskattar hans närvaro på skolan. En tolkning är att tjejerna vill ta del av den positiva energi som Kamil verkar sprida när han är tillsammans med eleverna på skolan som bidrar till tillitskänslan. Tillit som en känsla påverkar i sin tur både tankar och handlingar. En positiv tillitskänsla – eller tillitsattityd – kan exempelvis väcka nyfikenhet och öppna upp för nya möten. Det framgår av intervjudialogen ovan men blir också tydligt när Elliot beskriver vad tillit är för honom: ”Man kanske får en känsla av att han är skön, att honom kanske man kan berätta saker för när man lärt känna honom bättre”. Beskrivningen belyser att utöver förståelsen av tillit som en känsla betraktas den också som en handling. När tillitskänslan infinner sig kan Elliot förändra sitt beteende och berätta saker för andra i förtroende, vilket för oss vidare till nästa rubrik.

TILLIT ÄR EN FÖRTROENDERELATION

Ett återkommande mönster är att tillit beskrivs som en förtroenderelation. Det är relationer som unga i huvudsak etablerar till individer i sin närhet, vilket innebär att det är partikulära tillitsformer som skildras. I det följande presenteras hur de unga beskriver förtroenderelationer i relation till jämnåriga, familjemedlemmar och till andra vuxna.

Tillit till jämnåriga

Resonemang om tillit tenderar att handla om förtroenderelationer till jämnåriga vänner. Mönstret är att tilliten likställs med förtroende: ”Jag skulle säga att förtroende och tillit är samma sak”, förklarar exempelvis Emmy. Dessa förtroenderelationer har en rad fördelar. En fördel är känslan av att kunna vara sig själv utan att bli dömd, vilket många värdesätter: ”Tillit är att inte behöva skämmas över någonting och att man känner att man kan berätta vad som helst”, klargör Lina. Möjligheten att få vara sig själv och kunna ge uttryck för sina tankar innebär att unga också kan få hjälp och stöd i sin vardag. Det skänker i sin tur en känsla av trygghet, vilket Sabina ger uttryck för:

> *Det [tillit] gör att man känner sig lite tryggare. När man inte känner sig på topp, så finns det någon som stöttar en. Då behöver man inte gå runt och vara orolig hela tiden över att man ska dippa eller någonting. Man vet att det finns en trygghet, man har en ”back-up”. Det gör att man kan leva lite mer avslappnat eller så.*

I citatet förmedlar Sabina att upplevd tillit till andra reducerar oro. Vetskapen om att andra kan ge stöd när livet slår till fungerar som en trygghet. Känslan av att vara omhändertagen, som Sabina beskriver, är en viktig del av förtroenderelationen, inte minst bland tjejer men också bland killar. Vänskap innebär att ställa upp för varandra, vilket i sin tur stärker tilliten mellan jämnåriga. Uppfattningen är att man blir ensam och utelämnad utan dessa förtroenderelationer, vilket exempelvis Martin belyser: ”Man måste ju ha någon som man kan känna tillit till. Man kan inte vara ensam i världen”. Sammantaget kan tillit i form av förtroenderelationer till jämnåriga bidra till känslan av samhörighet, gemenskap och en mer avslappnad vardag.

Beskrivningen ovan kan ge sken av att unga som etablerat förtroenderelationer villkorslöst ställer upp för varandra. Så är det inte. Mönstret är snarare att denna form av tillit inrymmer ett ständigt givande och tagande. Simon bekräftar denna tolkning när han konstaterar att förtroenderelationer innebär ”att ge tillit till någon och att få tillit tillbaka”. Vad unga ger uttryck för är en reciprocitetsprincip som går ut på följande: Om jag ger dig tillit finns en förväntan att få tillit tillbaka. En tolkning är att reciprocitetsprincipen fungerar som en strategi för att bygga upp och stärka (vänskapliga) förtroenderelationer:

> *Om man visar lite tillit för någon så får man tillit tillbaka. Det är det som vänskap bygger på, att man får mer och mer tillit till varandra.*

I citatet ovan gör Jakob tydligt att han förväntar sig en motprestation när han ger bort sin tillit: att få tillit tillbaka. På så sätt kan vänskapliga förtroenderelationer gro och växa sig starka. Av citatet framgår inte vad Jakob specifikt gör när han ”visar tillit”? Men av intervjun framgår att han, och många andra, delar *hemligheter* med personer de har förtroende för. Att kunna berätta hemligheter är många gånger synonymt med tillit: ”Om jag kan säga en hemlighet till någon och det inte kommer ut […] det är tillit för mig.”, förklarar Maria och sätter ord på ett utbrett mönster i ungas resonemang om vad tillit är. En tolkning är att hemligheternas funktion är att hålla förtroenderelationerna samman, vilket Marcus kärnfullt beskriver:

> *Tillit är att du kan lita på en människa. Om jag t.ex. berättar en hemlighet och att den andre då kan bevara hemligheten. […] Att hemligheten stannar där för evigt och att det står mellan dig och den personen. Det är tillit.*

Marcus beskriver inte en faktisk situation, men budskapet är tydligt: hemligheter stannar i relationer som präglas av tillit. Därutöver framkom under intervjuerna att unga använder hemligheter för att ”pröva” tilliten till jämnåriga, vilket innebär att det rör sig om en slags strategisk tillit. Det är en tolkning som finner stöd i Christoffers resonemang om hur han ”testar” nya människor som dyker upp i hans liv:

> *Om jag börjar prata med någon, typ någon annans kompis, och inte vet om jag kan lita på den personen så drar jag en lögn och ser om den sprider det vidare till andra människor. Jag har testat vissa människor och så får man svar efter ett tag. Om man kan lita på dem.*

Christoffer belyser att tilliten till jämnåriga långt ifrån är självklar, utan den måste prövas, bevisas och förtjänas. Tankesättet är långt ifrån unikt, även om inte alla uttrycker det i sådan klartext som Christoffer. Unga prövar sig fram och utbytet av hemligheter avslöjar hur långt tilliten sträcker sig. Vad unga beskriver är att bevarade hemligheter kan stärka såväl vänskapsband som tillit mellan jämnåriga.

Sammantaget är tillit i form av en förtroenderelation mellan jämnåriga något som bygger på ömsesidighet och jämlika relationer där unga möts under likartade förutsättningar. Tillit blir på detta sätt något som uppstår och hålls levande genom förtroliga samtal, ett utbyte av hemligheter men också genom att ställa upp och samarbeta i vardagen.

Tillit inom familjen
Förtroenderelationer till vuxna familjemedlemmar inrymmer mycket av det som ovan redogjorts för. Ungas resonemang om tillit till familjemedlemmar handlar om att få känna trygghet, att inte bli dömd, att bli respekterad och lyssnad på samt att kunna samarbeta och att få praktisk hjälp. Denna form av förtroenderelation är emellertid inte längre jämlik, utan förälder- barnrelationen (eller relationen till vårdnadshavare) är en ojämlik relation där barnet står i en beroendeställning till den vuxne. I relation till tillit är det emellertid en beroendeställning som unga värdesätter, eftersom tankesättet är att föräldrar förväntas visa omsorg och ta hand om sina barn: ”Jag litar på att mina föräldrar alltid kommer att ta hand om mig. Det är också tillit”, förklarar till exempel Matilda. Att tillit i relation till den egna familjen blir synonymt med ett förväntat omhändertagande är ett utbrett mönster. Föreställningen är att föräldrar ska visa omsorg för sina barn och tillit är att få omsorg. I relation till föräldrar kan de unga vila i tanken om att villkorslöst bli omhändertagen och att denna omsorgsaspekt finns kvar över tid och rum.

Vad som skiljer förtroenderelationen mellan föräldrar och barn från den mellan jämnåriga är i vilken utsträckning hemligheter ska delas som ett sätt att skapa tillit. Vissa menar att de delar mycket med sina föräldrar: ”Jag litar på mina föräldrar och jag berättar allt för dem, i stort sett”, konstaterar Fanny. Andra är mer restriktiva, vilket framgår av Emils och Antons resonemang:

> Emil: *Jag berättar ganska mycket för mina föräldrar och jag har ganska stor tillit till dem, men vissa grejer vill jag inte att de ska få reda på. Jag ska fylla 17. Jag gör dumma saker som jag inte vill att de ska få reda på. Därför berättar jag inte allt.*
> Anton: *Man börjar ju dricka och sånt på gymnasiet, vilket man inte vill att ens föräldrar ska få reda på. För det ger en reaktion…*

Emil och Anton beskriver att föräldrarna inte bör få insyn i allt som händer i deras vardag. Mönstret är att det är alkoholkonsumtion som hemlighålls, vilket Anton ger uttryck för, eftersom det kan få konsekvenser. Det är i sin tur ett uttryck för att föräldra-barnrelationen inte är jämlik utan inrymmer en maktdimension där barnens handlingar kan sanktioneras. Därför blir hemlighållandet av vissa delar av livet viktigt, vilket också Richard konstaterar: ”Du har ett liv som du kan berätta för dina kompisar och ett som du kan berätta om för dina föräldrar”. Orden belyser tolkningen att unga gör en distinktion mellan förtroenderelationer till vänner och till föräldrar.

Tillit till andra vuxna
Unga beskriver också förtroenderelationer till andra vuxna (utanför familjen) som de kontinuerligt möter. Det kan exempelvis vara en viss lärare eller personal från elevhälsan på skolan (t.ex. skolsköterska och skolkurator) som unga fattat förtroende för. Hur unga kan beskriva denna form av förtroenderelationer framgår av Ylvas resonemang nedan:

> *Det finns vissa lärare som man kan berätta saker för och då väljer man den läraren framför andra. […] Du har tillit till henne, men inte de andra lärarna. Man vill inte att hon sprider det vidare till de andra lärarna. För de har man ingen tillit till och man vill inte att alla ska tänka på det som man har berättat.*

Ylva gör tydligt att det rör sig om en förtroenderelation som hon har till vissa lärare samtidigt som hon betonar att tilliten inte sträcker sig till alla lärare på skolan. Att ge förtroenden innebär att utlämna sig själv vilket unga, likt Ylva, helst inte gör till vem som helst. Av citatet framgår inte varför Ylva väljer att dela förtroenden med vissa men inte alla lärare. Det blir dock tydligare genom att ta del av intervjudialogen nedan:

Emelie: *Vi är bästa vänner med skolsköterskan! [Alla skrattar]*
Hanna: *Vi brukar gå dit väldigt ofta och prata med henne om det är något.*
Sofie: *Ja, hon är jättesnäll!*
Emelie: *Hon är väldigt avslappnad och skön som person. Det är lätt att prata med henne och därför är det enkelt att prata. Sen är det en bonus att hon inte får berätta vidare för någon och då är det ännu enklare att prata med henne.*

I citatet beskriver tjejerna att de har en förtrolig relation med skolsköterskan. Det betonas att hon är snäll, lyssnar och fungerar som en resurs när de behöver samtala. Relationen vilar i vänskap snarare än profession, vilket kännetecknar den här typen av förtroenderelationer. Att skolsköterskan har tystnadsplikt är en bonus, men det är inte skälet till att de vänder sig till henne. Det förenklar bara de förtroliga samtalen. Ett mönster i ungas berättelser, som framgår av intervjudialogen ovan, är att unga uppskattar dessa förtroenderelationer som kan etableras när vuxna lyssnar, finns till hands och vill hjälpa dem från ”hjärtat”.

Ytterligare ett mönster är att förtroenderelationerna tenderar att etableras med vuxna i skolan som har tid och social förmåga att möta och umgås med unga utanför klassrumsmiljön. När denna form av förtroenderelationer beskrivs hänvisar de ofta till socialpedagoger, vaktmästare och bibliotekarier som kan möta unga på mer jämlika villkor. Hur unga beskriver denna form av tillit framgår av Jonathan:

Jag litar på Sammy [vaktmästaren]. Ibland kommer han ner till oss i ”källaren” och spelar biljard med oss. Då får man en mer vänskaplig känsla än att han bara är en person som jobbar på skolan. Om lärare gjorde sådant skulle man få mer tillit för dem. Om de går till rum där elever känner sig bekväma. Men många lärare är så snabba in i lärarrummet. [...] Lektionssalen är deras utrymme, men i källaren bestämmer vi... Eller Sammy egentligen.

I citatet lyfts återigen den vänskapliga relationen (eller känslan) fram. Sammy beskrivs som en person som har ett genuint intresse för och vill umgås med eleverna på deras villkor i rum som unga uppfattar som sina egna. Det ger upphov till tillit menar Jonathan och sätter ord på hur unga resonerar. De ungas resonemang visar också att de upplever sig kunna känna skillnad på vilka vuxna som samtalar med dem för att de måste och vilka som möter dem för att de faktiskt vill. Vad deltagarna i studien eftersöker är mer jämlika relationer till vuxna vilka har ett genuint intresse för dem – först då kan förtroendefulla relationer utvecklas. En sådan tolkning finner också stöd i Daniels erfarenheter:

På min förra skola hade jag 3 till 4 lärare som var jätteschyssta. Vi stannade kvar i skolan och vi umgicks med dem som kompisar. Jag kunde lita mer på dem än lärarna vi har nu. De var mer öppna. Man kunde slå sig ner och snacka med dem.

Av citatet framgår att förtroenderelationerna bygger på vänskap och ömsesidighet. Tillit skapas när vuxna (i detta fall lärare) finns till hands, ger av sin tid och visar ett genuint intresse. Det framgår också av Robin som beskriver sin relation till personal på internatet där han bor:

Vi har ju vår ”internatmamma” som vi kallar henne. Hon jobbar på internatet och ser till att allting sköts där. Jag vet att jag kan berätta fyllehistorier för henne – alltså saker man kan skratta åt. [...] Då börjar man lita på dem, för att de får höra om grejer som har hänt. När man vet att de inte sprider saker vidare kan man börja lita på dem.

Robin ger uttryck för att relationen till ”internatmamman” inrymmer tillit som kommer i form av omsorg men också i form av vänskap. Han vet att han blir omhändertagen samtidigt som han kan ventilera dråpliga situationer han varit med om som en jämlik vän utan risk att informationen sprids vidare. Dessa förtroenderelationer, som unga etablerar med andra vuxna utanför den egna familjen, är oerhört viktiga för unga och värderas högt av studiens deltagare.

TILLIT TILL SAMHÄLLETS INSTITUTIONER

Tilliten riktas inte bara till personer, utan också till institutioner vilket kan förstås som en form av vertikal tillit. Skolan är en viktig samhällsinstitution för unga i denna studie eftersom det är där de tillbringar merparten av sin tid. Följaktligen hamnade diskussionerna om tillit ofta i skolans värld. Utöver diskussioner om enskilda lärare de känner förtroende för lyfter de också fram lärarna som ett kollektiv med ett specifikt uppdrag att fylla: att ge eleverna en utbildning. I dessa sammanhang resonerar unga att tillit kan kopplas samman med kunskap, vilket framgår nedan:

> Axel: *I skolan litar man på att läraren kan det den gör och att han gör sitt bästa för att lära oss.*
> Rebecca: *Vi är ju här [i skolan] för att lära oss. Så jag känner att vi måste ha tillit till lärarna. Att de lär oss det rätta för de vill att vi ska få goda kunskaper och komma ut i samhället med mer och bättre information.*

Tillit innebär för Axel och Rebecca att lärarna har kunskap att utföra sitt uppdrag. För Rebecca innebär tillit dessutom att lärarna ska förbereda eleverna att bli kunskapsrika och självständiga samhällsmedborgare. Rebecca betonar också att hon inte har något annat val än att lita på sina lärare, vilket är en återkommande uppfattning bland deltagarna. En tolkning är att unga måste välja att lita på sina lärare för att överhuvudtaget kunna ta sig an sin gymnasieutbildning, vilket exempelvis Klara ger uttryck för:

> *Jag tänker att tilliten till vuxna varierar efter deras syften. I skolan så måste man lita på dem [lärarna] för att man ska lyssna på lektionerna.*

Citatet illustrerar att Klara – likt många andra – måste känna tillit för att kunna ta emot (och ta in) den kunskap som lärare förväntas ha och förmedla. En tolkning är att tillit är förknippat med respekt för lärarna. Så länge eleverna känner respekt är kunskapsutbytet och tillit möjligt och vice versa. En sådan tolkning får stöd i Felicias beskrivning:

> *Jag tänker typ på hur professionell personen är. Om man tittar på lärare till exempel – hur seriös den är liksom. Om en lärare inte är så seriös så kanske man tappar både respekt och tillit.*

När unga resonerar om tillit lyfter de fram att det – utöver skolan – måste finnas andra fungerande institutioner i samhället. Tillit innebär exempelvis att vård- och rättssystem fungerar, samt att ambulanssjukvård, polis, och räddningstjänst kan utföra sitt uppdrag. ”Om jag går till en polis så vet jag att den kommer att hjälpa mig”, resonerar exempelvis Elin när hon förklarar vad tillit är för henne. Max är inne på ett liknande spår: ”Man kan ha tillit till räddningstjänst eller personal på badhuset – att man ska kunna lägga sitt liv i deras händer”. Vad unga ger uttryck för är att det finns institutioner, professioner och yrkesroller som har ett uppdrag att hjälpa eller rädda människor som befinner sig i nöd. Det blir särskilt tydligt när unga, som Hampus, resonerar om sin tillit till sjukvården:

> *Det är likadant i sjukvården […]. Du har egentligen inget val än att lita på att de kan sitt liksom. Man måste lita på dem när man behöver en operation eller något annat. Att det vet vad de gör. De gör ju inte någonting om de inte är helt säkra för då kan det få stora konsekvenser...*

Hampus ord belyser att tillit innebär att människor som arbetar inom vården måste ha tillräcklig kunskap för att utföra sitt uppdrag. Beskrivningen visar också att tillit innebär möjligheten att kunna sätta parentes om potentiella risker (t.ex. att bli felbehandlad). Att ha tillit till samhällsinstitutioner, inte minst de som räddar liv, är ett aktivt ställningstagande som håller oro och rädsla på avstånd. Det är en form av samarbete som går ut på att lägga sin hälsa och sitt liv i andras händer. Sammantaget utgör fungerande institutioner och behovet att känna tillit till professioner som unga möter i sin vardag en viktig del av deras tankesätt om tillit.

TILLIT TILL MÄNNISKOR I ALLMÄNHET

Ytterligare en tillitsform som dyker upp i ungas resonemang är tillit till människor de möter i det offentliga rummet, t.ex. på gator och torg. Det handlar inte längre om tillit till specifika personer, utan om en inställning till andra – för unga – okända människor. Resonemangen rör således den generella tillitsformen, det vill säga tillit till människor i allmänhet (så kallade ”främlingar”). Ett mönster är att unga hamnar i resonemang där de vill att samhällsmedborgaren ska följa regler och lagar, vilket gör samhällslivet mer förutsägbart. Det blir tydligt när exempelvis Johan resonerar om vad tillit är för honom: ”Du vill se till att det är lag, rätt och ordning i samhället”. Om andra följer de förväntningar som finns i samhället skapas en social ordning som underlättar tillvaron tillsammans med andra. Tillit förknippas också med att inte bli bestulen på privat egendom: ”Är det inte tillit att man kan känna att man kan gå hem och ställa cykeln utan att behöva låsa den eller…?” resonerar exempelvis Malin. Utöver att få ha sina tillhörigheter i fred lyfter unga fram betydelsen av att känna fysisk trygghet i mötet med andra i det offentliga rummet när de resonerar om tillit. Att det är en viktig dimension av tillit framgår av Annies ord nedan:

> *För mig handlar tillit om att inte vara rädd att gå bland folk. Det handlar liksom om att känna sig trygg på gatan. Och det handlar inte bara om främlingar och okända, utan om alla. [...] För att sammanfatta: Tillit handlar om att inte vara rädd när man är med någon annan.*

Annie betonar att tillit innebär att det ska kännas tryggt att vistas i offentliga rum. Mönstret är att det i huvudsak är tjejer som betonar betydelsen av att känna fysisk säkerhet. ”Tillit är att veta att någon inte skadar en”, förklarar exempelvis Louise. Orden synliggör att mötet med okända människor inrymmer en risk att någon kan förorsaka skada.

När unga resonerar om generella tillitsformer lyfter de ofta fram att det finns en förväntan om att få hjälp och att hjälpa sina medmänniskor. Tillit innebär exempelvis möjligheten att kunna ställa frågor och förvänta sig att få korrekt information tillbaka av okända samhällsmedborgare. Inte minst i frågor som rör exempelvis kollektivtrafik eller vägbeskrivningar. Felix belyser hur unga kan resonera: ”Det är tillit att man kan stanna bilen och fråga en främling om vägen för att man är vilse och få ett ärligt svar”. Möjligheten att samarbeta med okända människor i olika situationer är en viktig aspekt av tillit. Unga lyfter också fram betydelsen av att bry sig om varandra även om man inte känner varandra på ett personligt plan, vilket framgår av intervjudialogen nedan:

> Sanna: *Tillit handlar ju om att bry sig om varandra. Man måste lära sig att bry sig om andra, även om man inte känner varandra. Det tycker jag i alla fall.*
> Karin: *Ramlar en dam på övergångsstället så får man gå dit och hjälp henne.*
> Frida: *Det är sådana enkla grejer som folk inte gör längre. [...] Men det borde vara en självklarhet.*

Citatet belyser att tillit likställs med att hjälpa sina medmänniskor. Tjejerna betonar att denna form av samhällsansvar (att hjälpa andra) borde vara en självklarhet även om upplevelsen är att det inte är så i realiteten. Ytterligare ett skäl till att unga kopplar samman detta samhällsansvar med tillit är att det ökar möjligheten att själv bli ”räddad” om olyckan är framme. Hur unga resonerar om tillit i betydelsen att bli hjälpt av andra framgår nedan:

> Intervjuperson: *Vad är tillit?*
> Ulrika: *Om folk verkligen kommer och hjälper en om någonting har hänt, till exempel vid en olycka.*

FOTOGRAF: EMILIA BERGMARK-JIMÉNEZ

Även Johannes är inne på ett liknande spår:

> *Tillit till människor i allmänhet är… [kort paus] om jag trillar ner och har svårt att andas då vill jag bli räddad. Men frågan är om det finns människor som är villiga att rädda mig? Om jag faller ihop – är det någon som kan göra hjärt- och lungräddning? Kommer de springa fram till mig? Kommer de se till att ambulansen kommer? Det är också tillit.*

Både Johannes och Ulrikas uppfattningar är att tillit innebär att bli räddad av sina medmänniskor vid nödsituationer. *Att* människor hjälper till är således en form av tillit. Citatet från Johannes belyser också att samhällsmedborgare behöver veta hur de ska agera när en människa är i akut behov av hjälp (t.ex. kunskap om hjärt- och lungräddning). Sammanfattningsvis går resonemangen om de generella tillitsformerna ut på att människor kan mötas och samarbeta även om vi inte känner varandra. Det handlar om en inställning och en förväntan att människor i allmänhet har goda avsikter och agerar inom ramen för de förväntningar som finns i samhället. Det gör i sin tur att samhällslivet och interaktionen mellan människor blir mer förutsägbart, som i sin tur resulterar i tillit.

FOTO: ANNA NORDSTRÖM

MORALISK TILLIT

Nära den generella tillitsformen finns den moraliska tilliten som avser belysa hur människan *bör* vara och agera i olika sammanhang och i relation till andra. Långt ifrån alla, men fortfarande en betydande skara, beskriver tillit i mer moraliska termer. Den moraliska ståndpunkten, som lyfts fram, bygger på att människan i grunden är god och att man ska behandla andra på samma sätt som man själv vill bli behandlad. Evelina beskriver denna tillitsform på ett kärnfullt sätt: ”Det är typ som ordspråket - var mot andra så som du själv vill bli behandlad.” Ett mönster är att unga lyfter fram betydelsen av att behandla andra, kända såväl som okända, med respekt. Olof beskriver också detta på följande sätt:

> *Om du inte kan känna tillit försök åtminstone visa respekt. Tillit och respekt är samma sak, men respekt kräver mindre än tillit. […] men så fort du visar lite respekt så växer en liten tillit. Eftersom tillit och respekt är samma sak.*

Olofs uppfattning är att tillit och respekt är sammanvävda och förutsätter varandra med betoning på att respekt föregår tillit. Därutöver framgår av Olofs beskrivning att tillit (och respekt) beskrivs som ett förhållningssätt och ett aktivt ställningstagande till andra människor. Tillit till andra uppfattas vara något som individen kan *välja*. Det är en tolkning som också får stöd i Annas resonemang om vad tillit är: ”Det måste man också uppmärksamma: *Viljan* att hjälpa varandra. Att *vilja* lita på varandra.” Tilliten frodas när det finns en gemensam vilja att göra gott och att hjälpa varandra.

VEM KAN MAN LITA PÅ?

En av studiens frågeställningar berör i vilka avseenden ungdomarna har tillit till andra. I detta avsnitt utforskas vilka de unga har tillit till, hur det går till när beslut fattas huruvida tillit är möjligt samt vilka tillitshandlingar unga själva ger uttryck för.

HÖG PARTIKULÄR MEN LÅG GENERELL TILLIT?

För att få en inblick i vilka de har (respektive inte har) tillit till har studiens deltagare besvarat standardiserade enkätfrågor om tillit. Resultaten visar att de allra flesta har hög tillit till familjemedlemmar (89 procent), till släktingar (73 procent) och till nära vänner (88 procent).[6] Det är en bild som bekräftas under fokusgruppintervjuerna. Därutöver nyanseras bilden eftersom deltagarna i intervjuerna lyfter fram fler kategorier av vuxna som de har hög tillit till, som exempelvis ”kompisars föräldrar” eller ”föräldrars vänner”. Mönstret är också att unga som bor utanför staden eller på mindre orter lyfter fram grannar som viktiga personer de har tillit till. Resultaten från studien visar därmed att den partikulära tilliten är hög bland studiens deltagare. Majoriteten litar på familjemedlemmar, nära vänner och andra bekanta som de regelbundet träffar.

Deltagarna har olika inställning till skolan som institution. Reflektionsövningen, som samtliga deltagare genomförde i samband med intervjun (se metodavsnittet), visar att var tredje ger uttryck för att de har tillit till skolan medan närmare var femte intar en mer restriktiv tillitshållning. Ett viktigt resultat är att de vuxna som unga lyfter fram – som de har tillit till – i huvudsak är personer som har etablerat förtroenderelationer till ungdomarna. Det finns därmed lärare, socialpedagoger, skolsköterskor, skolkuratorer, bibliotekarier och vaktmästare som kan etablera förtroenderelationer till unga och det är i dessa relationer som tilliten gror. Emellertid kan tilliten till skolan som institution – en slags vertikal tillit – behöva stärkas om fler unga ska känna tillit till denna viktiga samhällsinstitution.

Tillit till andra samhällsinstitutioner diskuterades också under fokusgruppintervjuerna. De institutioner som lyftes fram – som unga har en relation till – är exempelvis vårdinstitutioner, polismyndighet, rättsväsendet och socialtjänst. En del menar att de har tillit till de yrkesroller eller professioner som dessa institutioner representerar, medan andra intar en neutral alternativt skeptisk hållning. De som har tillit (omkring var tionde deltagare) motiverar den till den kunskap som följer professionen eller yrkesrollen. Tilliten vilar i att människor som representerar dessa samhällsinstitutioner kan hantera sina uppdrag och uppgifter på ett korrekt sätt, vilket diskuterades redan i föregående avsnitt.

Ett viktigt resultat är att ett mycket begränsat antal unga menar att de har tillit till okända människor i allmänhet som de möter i offentliga rum (på gator, torg, i butiker, etcetera). Att tilliten till främlingar är begränsad bekräftas också när unga får besvara enkätfrågan om de litar på okända människor (se bilaga 2). Endast nio procent (vilket motsvarar 6 ungdomar) menar att de har hög tillit till främlingar (dvs. människor de träffat för första gången) och resterande har det inte. Den generella tilliten är därmed skral bland studiens deltagare. Även under fokusgruppintervjuerna styrks bilden av att unga inte litar på främlingar. Mönstret är att det är naivt – till och med korkat – att blint lita på okända personer: ”Att lita på främlingar är ignorant”, förklarar exempelvis Jennie. Bland unga finns uppfattningar att det tillhör människans natur att vara restriktiv vad gäller tilliten till främlingar, vilket till exempel Peter ger uttryck för:

> *Jag tycker egentligen att det är en logisk instinkt att inte lita på främlingar. Så ska det vara […] Det är ingen dålig grej att man inte har tillit, det är naturligt.*

[6] Resultaten från enkätens resultat vad gäller denna fråga presenteras i sin helhet i bilaga 2.

Skälet till ungas restriktiva hållning – som är utbredd – är att tillit till främlingar inrymmer ett risktagande. Att det handlar om att undvika risker klargörs kärnfullt av Sebastian: ”Att lita på främlingar är en väldigt stor risk. Det kan leda till goda saker eller inte. Det handlar om ifall man vill ta den risken eller inte”. Under samtalen nyanserades dock bilden av en restriktiv hållning till främlingar. Det finns mellan raderna uttryck för mer generella tillitsformer. Denna tillitsform är emellertid inte självklar, utan villkorad. Vad som beskrivs är en rad strategier som används när de orienterar sig i sin tillvaro tillsammans med andra. Under nästa rubrik utforskas hur det kan gå till när unga fattar beslut om vilka de kan lita på.

TILLIT TILL DE OKÄNDA

När unga resonerar om tillit till okända människor hänvisar de ofta till magkänslan som får styra vilka de litar på. Utöver tillit som en känsla studerar deltagarna också noggrant vilka signaler främlingar sänder ut. Vad unga observerar är allt från klädval, utseende, kroppsspråk, ansiktsuttryck, blickar, gester och tal. Hur unga kan resonera exemplifieras av intervjudialogen nedan:

> Intervjuperson: *Vad är det som avgör om man kan lita på en främling?*
> Nina: *Jag tycker att ansiktsuttryck, ögon och sådant, avgör.*
> Isabell: *Kroppsspråk.*
> Alma: *Om man möter någon som har bröstkorgen öppen och ett litet leende så litar man mer på den än en person som kurar ihop, är instängd, har hörlurar och luva på sig, samt småkisar lite.*

Citatet illustrerar att tjejerna läser av och gör en helhetsbedömning av ”främlingen” för att sedan besluta om tillit är möjligt. En tolkning är att unga utifrån varje specifik situation gör en bedömning av människor de möter och litar på sin förmåga att läsa av de signaler som sänds ut. Alma beskriver exempelvis att ett öppet och vänligt uttryck inger mer tillit än det inåtvända och slutna och sätter fingret på ett mönster i ungas resonemang. Vad som betonas är också att individer som förmedlar ett ordentligt, vårdat och propert uttryck inger tillit, vilket Jasmine beskriver:

> *Utseendet om jag ska vara helt ärlig. Jag kollar på deras ansikte, håret och hur de klär sig. Om de ser bekväma ut och om de är fina. Ibland känner man ju en ”good wibe” för någon. […] Och om jag måste snacka med en främling så lägger jag först märke till hur de snackar. På vilket sätt deras attityd är. Hur de är som människor.*

Jasmine beskriver hur ett för henne tilltalande utseende kan ge en känsla av tillit som beskrivs i form av ”goda vibrationer”. I situationer då hon måste växla ord med främlingar skannar hon först av sin omgivning och studerar hur individer förhåller sig till andra i den specifika situationen. När hon skapat sig en helhetsbild kan hon fatta beslut om huruvida tillit är möjligt. När unga beskriver denna strategiska tillitsform ger de uttryck för att de litar på sin förmåga att fatta beslut. Det framgår också av Tobias: ”Jag gör en sammanställning av människorna och bestämmer vilka jag kan och vilka jag inte kan lita på”. Mönstret är att unga eftersöker ett lugnt, stabilt, ärligt och snällt uttryck. En tolkning är att unga egentligen eftersöker individer som är vänliga och kan bistå med hjälp om situationen kräver, vilket kan belysas av Eriks resonemang: ”Jag har typ den här instinkten att jag kan se människor som verkar off och vilka som verkar vilja hjälpa till i samhället.”

FOTO: ANNA NORDSTRÖM

Det finns också vissa kategorier av människor som unga förknippar med tillit. Den äldre generationens kvinnor och män lyfts särskilt fram. Argumenten för varför de äldre är mer tillitsfulla är exempelvis för att de uppfattas ha bra värderingar, att de har fått en stramare uppfostran samt vuxit upp i ett annat samhälle:

Intervjuperson: *Vad är det för speciellt med de äldre?*
Tove: *De har bra värderingar, tycker jag.*
Viktoria: *När de var ungdomar, så var det lite mer styr och ställ i skolan och hemmet. Det var lite hårdare för dem jämfört med hur det är för dagens ungdomar. […] De växte ju upp i ett annat samhälle och fått en annan uppfostran.*
My: *Mm… Det är därför som det känns som att man kan lita mer på en äldre dam eller herre.*
Tove: *Om jag går fram till en 19-årig tjej eller kille kan de säga "vem är du och varför skulle jag hjälpa dig?". Men om jag går fram till en gamling så skulle han eller hon säkert hjälpa mig. […] Gamla män och kvinnor vet mycket om livet.*

Beskrivningen avslöjar en föreställning om att ordning och reda i hem och skola har genererat en generation av samhällsmedborgare med goda värderingar. Tydliga ramar under ungdomsåren – en strikt uppfostran – kopplas samman med hög tillit. Dessutom resulterar den äldre generationens erfarenhet och kunskap om livet till att de uppfattas som mer tillitsfulla. En tolkning är att unga uppfattar äldre som mer hjälpsamma. Föreställningen är att de äldre (till skillnad från unga) har vuxit upp i ett samhälle där man hjälpte varandra.

Ytterligare ett resonemang om varför unga har mer tillit till den äldre generationen kan hänföras till strategiska tillitsformer och ett rationellt kalkylerande vad gäller bedömning av risker. Hur unga kan resonera belyses av intervjudialogen nedan:

Olivia: *Jag tycker inte att de [pensionärer] känns som hot när de är äldre.*
Carolina: *Jag tror att det beror på att du har ett överläge gentemot dem. Säg att ni skulle springa ikapp. Vem vinner? De är ändå nedsatta, så att säga. […] Man kan ändå försvara sig.*
Fredrik: *Överlag så kan jag säga att jag har mycket mer tillit till äldre personer. De orkar inte hålla på med brott och sådant längre.*

Orden belyser att mötet med främlingar – inklusive äldre - inrymmer ett risktagande. Den här typen av resonemang är inte alls ovanligt, utan utgör mönster i ungas förklaringar till varför de litar mer på äldre. En sista förklaring handlar om att unga förknippar äldre med sådant som de kan känna igen, vilket Ellen ger uttryck för:

Det känns överlag väldigt tryggt att prata med dem [äldre personer] tycker jag. Eller det är kanske för att jag umgås mycket med mina morföräldrar. Det kanske beror på det… att jag har stor tillit till dem?

Att unga känner tillit till personer de kan känna igen och relatera till blir också tydligt när många hänvisar till "kvinnor med barn" alternativt "mammor" som en kategori vuxna som de har högre tillit till:

Agnes: *Jag hade gått fram till en vuxen kvinna om hon hade barn. Om de har ett barn med sig så är det mer... […] alltså jag brukar tänka att det är en "mamma" liksom. Det är en mamma som också kan hjälpa mig då.*
Lisa: *Ja, en tant som börjar få vuxna barn som ser ut att vara i den åldern.*
Intervjuperson: *Varför litar du mer på dem?*
Lisa: *Ja, för att mamma är den som jag har mest tillit till i hela världen. Jag vet inte om det har med det att göra, men… jag tänker att en mamma skulle förstå hur jag känner eller så.*

FOTOGRAF: EMILIA BERGMARK-JIMÉNEZ

Agnes beskriver att mammor inger tillit eftersom det är en kategori som hon förknippar med hjälpsamhet. Lisa uttrycker det än mer kärnfullt genom att konstatera att det har att göra med tillhörigheten och tilliten som hon känner till sin egen mamma. Båda tjejerna ger uttryck för en föreställning om att mammor kan relatera till dem och visa omsorg. Föreställningen är att det ingår i modersrollen. Vad unga – likt Agnes och Lisa beskriver – är identitetsbaserad tillit (jfr Gunnarsson 2017; Freitag och Bauer 2013). Därutöver finns en begränsad skara som låter denna tillitsform sträcka sig till män med barn – det vill säga pappor. Sofia och My får illustrera hur det kan ta sig uttryck:

> Sofia: *Ser man en man i 40-års ålder som går med en kärra med ett barn i så känns det som att man kan lita mer på honom än om man ser en ensam kille. Då känns det som att han är stabil i sig själv.*
> My: *Ja, skulle han fråga om han fick låna min mobiltelefon så hade jag lånat ut den till honom!*

Intervjudialogen belyser att en pappa med barnvagn inger mer tillit än en ensam man och det är möjligt att konstatera att unga återigen kalkylerar risker. Ännu en gång lyfts det stabila fram som något unga förknippar med tillit. Vad som är särskilt intressant är dock att varken Sofia eller My beskriver pappor som en kategori villig att hjälpa dem eller att de skulle ha förståelse för de ungas situation. Tvärtom är det ungdomarna själva som är beredda att ge *sin* hjälp till en pappa som kör barnvagn.

Den identitetsbaserade tilliten sträcker sig inte bara till mammor (och i viss mån) pappor eller äldre generationer. Det kan också vara andra personer som tillhör grupper som unga på olika sätt kan identifiera sig med, exempelvis vad gäller ursprung, språk, religion, vanor och traditioner. Irina, som kommer från ett rysktalande land, förklarar:

> *Jag kan bara säga att när en rysktalande träffar en annan rysktalande i ett annat land [som Sverige] så blir man automatisk som en familj, man blir som släkt. […] Här på orten har vi inte så många rysktalande vänner, men vi har några och de flesta skulle jag lita på. För jag vet att vi har varandra och vi brukar hjälpas åt när det behövs. […] Man har en sammankoppling till dem. Det är det allt handlar om. Att man känner någon slags "connection." Vi kommer från samma land.*

Irina beskriver att det gemensamma ursprunget och språket för människor samman och får individer att samarbeta. Att tala samma språk både förenar och förpliktigar, menar Irina, vilket i sig kopplas samman med tillit. Att unga söker och finner trygghet i likhet framgår också i dialogen nedan som handlar om huruvida man kan lita på främlingar:

> Oliver: *Jag tror att med främlingar och så… man vill kunna se nått i dem. Man vill kunna relatera.*
> Pontus: *Ja eller känna igen antigen sig själv eller se drag av någon annan som man litar på. Att man hittar någonting som påminner om någon som man litar på.*
> Oliver: *Jag tänker att de ska se ut som en medelsvensson. Då känner man sig trygg – när man är i sin lilla bubbla.*

Vad Oliver och Pontus konstaterar att det är enklare att relatera och känna tillit till det som man känner igen. Vad unga, likt killarna i citatet, söker är identifiering i relation till den grupp de själva tillhör, vilket i sin tur ger upphov till både tillitsattityder och tillitshandlingar.

TILLITSHANDLINGAR

Trots att mönstret är en mycket restriktiv tillitshållning till främlingar ger unga också uttryck för en längtan att kasta sig ut i det okända och möta främlingar. Det finns en utbredd vilja att möta och känna samhörighet med nya okända människor: "Att prata med främlingar tycker jag kan vara trevligt, typ när man sitter på en buss så kan man faktiskt sätta sig bredvid någon och småprata lite", konstaterar exempelvis Amanda. Även Benjamin har liknande erfarenheter: "Det är lite kul när man kan prata med främlingar", berättar han. Unga som finner en tjusning i att möta främlingar hänvisar ofta till resor inom kollektivtrafiken. Det är på bussar och tåg som småpratet – och nya möten – på ett naturligt sätt kan uppstå. Inez berättar:

> *Jag träffade en tant på bussen på väg mot sjukhuset. Det var skitkul. Hon var ju också äldre, hade utländskt ursprung. Hon berättade hela sin livshistoria. Henne känner jag jättestor tillit till. Hon var bara genomsnäll, man fick bra vibbar och allt.*

Citatet belyser hur en främling vann Inez tillit genom att ”tanten” öppnade upp och var förtrolig med henne. Beskrivningen är inte unik, utan när möten sker kan också nya relationer etableras och nya samarbeten uppstå. Therese beskriver hennes erfarenheter om detta:

> *Jag skulle åka till Malmö och hade sjukt mycket packning. Då kom det fram en kille och frågade om jag behövde hjälp och bära mina grejer. Det slutade med att vi pratade i tre timmar och nu är vi jättebra kompisar. Så man har egentligen ingenting och förlora när man bara går fram och pratar med en människa. För vad är det värsta som kan hända egentligen...?*

Therese beskriver att hon valde att lita på en främling som sedan resulterade i vänskap. I citatet ifrågasätter Therese den restriktiva inställningen som många – inklusive hon själv – har till främlingar. Skälet är att bortom riskerna kan tillit faktiskt resultera i nya och utökade kontaktnät. Trots att unga generellt är försiktiga med sin tillit till okända människor är tillitshandlingar av det slag som citatet ovan belyser inte helt ovanliga. Mönstret är att unga har goda erfarenheter av att både ge och ta emot hjälp av främlingar.

När det handlar om att ta *emot* hjälp är den vanligaste berättelsen att unga ber okända människor om upplysningar som exempelvis vägbeskrivningar eller att fråga om kollektivtrafikens avgångar. Att be grannar om hjälp – inte minst i situationer när de blivit utelåsta – är också en berättelse som återkommer. Det finns också en handfull unga som också har liftat med främlingar för att ta sig från en plats till en annan. Ett exempel är Lukas:

> *Det var en gång när jag missade bussen och då kom det en långtradare som stannade. Han sa ”jag hatar när de där bussarna inte stannar trots att de ser en springa. Du får skjuts av mig.” Jag hoppade på. Det var ett par roliga fem minuter in till centrum. Det fanns inte en tanke på att han skulle göra mig någonting ont.*

Citatet skildrar hur medborgare kan samarbeta. Tillitshandlingar av detta slag (dvs. att lifta) är ovanliga och återges enbart av killar. Av citatet av att döma ser Lukas inga risker med att sätta sig i en främlings bil. Under intervjun är det dock andra – inte minst tjejer – som ifrågasätter hans beslut att lifta med en främling och till sitt ”försvar” konstaterar han:

> *Det var i början av gymnasiet. Jag var ju ingen unge direkt. Jag var ju 185 centimeter lång och det är inte så att han skulle kunnat ha åkt iväg med mig. […] Jag kom i tid till skolan.*

Lukas reflekterar men ser inga risker i denna situation. Tillitshandlingen är ett resultat av den positiva känsla som han fick för chauffören, som ville hjälpa till, i kombination med vetskapen om att ha en vuxen kropp som signalerar fysisk stryka. Att lita på en främling var helt rimligt givet omständigheterna.

Unga beskriver också det omvända förhållandet, det vill säga att de hamnat i situationer där andra för dem okända behövt deras hjälp. Dessa tillitshandlingar sträcker sig från att låna ut sin mobiltelefon, mobilladdare, till att hjälpa yngre barn som kommit bort eller är ledsna eller att hjälpa människor är i nöd eller som behöver akut vård. Hur unga kan resonera belyses av dialogen nedan:

> Hannes: *Det var en gubbe som hade tagit lite för mycket av fel grejer och ville hem. Han gick runt och bad om hjälp, men folk bara ignorerade honom.*
> Intervjuperson: *Var han påverkad?*
> Hannes: *Ja, men han höll på att få hjärtattack eller om han hade hjärtflimmer. Han ville hem och ta sin hjärtmedicin.*
> Intervjuperson: *Så ni skjutsade hem honom?*
> Hannes: *Ja, det gjorde vi! Men då hade han gått till sex andra som hade sagt att de inte hade tid och att han borde gå vidare.*

Hannes beskriver en tillitshandling som innebär att skjutsa hem en berusad, men också hjärtsjuk, man som andra inte ville hjälpa. Det uppfattas som bekymmersamt att andra inte tar sitt medborgerliga ansvar när en människa är i nöd. Tilda, som också deltog i intervjun, försöker ge ett svar på varför ingen ville hjälpa den sjuke och berusade mannen:

> *Sådana personer som du berättar om kanske ser ut att vara fulla och påverkade och då tänker folk att de får skylla sig själva. […] Jag tror att det är många som känner så: man ger hjälp till dem som förtjänar det, inte till dem som är beroende av droger eller något.*

Tilda beskriver att hjälpen är förbunden med villkor. Människor som försätter sig själva i fara förtjänar inte hjälp på samma sätt som andra. Det finns en slags ”skyll-dig-själv” mentalitet som unga förhåller sig till (jfr Beck 2000). Inte alla förtjänar en hjälpande hand. Dessa gränser är förstås flytande där vissa menar att alla förtjänar andras hjälp medan andra villkorar eller förlitar sig på att andra ska hjälpa människor i nöd. Avslutningsvis beskrivs en sista tillitshandling där Miranda beskriver hur hon tar ansvar för en uppgiven flicka när ingen annan gör det:

> *När jag skulle åka hem till Staden så var det en liten flicka som satt på tåget och hon var jätteledsen och storgrät. Jag undrade varför ingen gick fram till henne? Så jag satte mig hos henne och pratade lite. Jag blev så sur för att det bara var jag som reagerade när det sitter en 13-årig flicka på ett tåg och gråter. Folk såg ju och tittade på henne, men det var ingen som reagerade. Man får ju stötta varandra för det är inte så lätt när man är liten. […] Det var första gången hon skulle åka tåg så hon var så nervös och rädd.*

Miranda beskriver att hon blev besviken för att andra (vuxna) inte tog sitt medborgerliga ansvar. Istället fick hon själv agera som en vuxen förebild och ge den yngre flickan sin omsorg. Det för oss vidare till nästa rubrik som handlar om hur tillit kan raseras.

HUR TILLIT KAN RASERAS

En frågeställning berör vad unga själva menar är orsakerna bakom bristande tillit och hur det kan gå till när tillit raseras. I resonemangen om raserad tillit fann vi fyra distinkta mönster som deltagarna återkom till. För det första berättar unga om *negativa erfarenheter* i relation till andra människor och till samhällsinstitutioner vilket påverkar tilliten. För det andra hamnade samtalen i hur det är att leva i ett *kommunikationssamhälle* och vilka konsekvenserna är av att ständigt behöva förhålla sig till potentiella risker. En tredje förklaring som unga lyfte fram är erfarenheter av *sexuella trakasserier och övergrepp*, som får konsekvenser främst för tjejernas tillit. En sista och fjärde förklaring till bristen på tillit är att unga uppfattar *segregeringen i samhället* som bekymmersam och att tankar om ”vi och dom” påverkar tilliten negativt.

NEGATIVA ERFARENHETER

Resultaten visar att majoriteten av deltagarna lyfter fram att de varit med om negativa erfarenheter av något slag som påverkat tilliten. Vad som beskrivs är å ena sidan att samhällets institutioner uppfattas som orättfärdiga å andra sidan att vuxna i deras närhet agerat på ett sätt som raserar tilliten. Hur unga resonerar om negativa erfarenheter och dess konsekvenser för tillit presenteras i detta avsnitt.

ORÄTTFÄRDIGA SAMHÄLLSINSTITUTIONER?

Den politiska sfären

Tillit till *politiker* diskuterade i samtliga fokusgrupper. Ett vanligt skäl till att vissa inte har tillit till politiker är att de inte håller sina vallöften: ”Politiker håller inte vad de lovar” konstaterar Adam och representerar unga som uttrycker missnöje. De är också medvetna om att de är snabba att generalisera om en enskild politiker uttrycker sig oförsiktigt eller felaktigt: ”Om en politiker säger en sak som inte stämmer så kanske man får den bilden av alla politiker” berättar exempelvis Jens och sätter ord på en utbredd uppfattning att varje enskild folkvald politiker representerar politiker i allmänhet – oavsett partitillhörighet.

Raserad tillit beskrivs också av unga som har erfarenheter av faktiska möten med folkvalda politiker. Det är exempelvis inte ovanligt att representanter för de olika politiska partierna besöker skolor, inte minst när det är valår. Dessa möten kan dock resultera i raserad tillit, vilket framgår av intervjudialogen nedan:

> Linnea: *Man har ju lite svårt att lita på dem [politiker], för att… jag känner inte att det blir så mycket skillnad. De gör inte alltid det som de lovar, så man tappar lite förtroende för dem.*
> Josefin: *De säger att de ska göra en sak, men gör sedan en helt annan sak. Sen säger de att de ska fixa saker, men sen gör de aldrig det. [...]*
> Alexandra: *Man kan ju inte ens fråga en politiker om ett ämne – för då får man världens konstigaste förklaring. Men man fick inte svar på det man ville ha.*
> Intervjuperson: *Man får inget svar...?*
> Alexandra: *Nej, för de har ju lärt sig att undvika frågor, men vi vill ju gärna få svar på våra frågor. Då har man inte lika mycket tillit till dem. [...] Förra valet så gick jag på en annan skola och vi fick gå runt och prata med politiker och ställa frågor. De svarade, men då fick man inte fråga tillbaka. Sedan mejlade vi ofta frågor till politiker. Vi fick svar, men vi fick egentligen inget svar.*

Intervjudialogen illustrerar att tilliten raseras när vallöften inte infrias, men också när dialogen mellan unga och politiker inte fungerar. Alexandras missnöje vilar i att hon ställer frågor till kommunens politiker men inte får några begripliga svar. Dessutom uttrycks en föreställning att politiker inte svarar på konkreta frågor – utan är tränade i att tala runt konkreta frågor. Vad som är särskilt intressant är att Alexandra i intervjudialogen ovan uttrycker att tilliten havererar när det inte finns utrymme för dialog med politikerna. Alexandra blir frustrerad när den dialog – som hon aktivt försöker upprätthålla genom att ställa frågor och skicka e-postmeddelanden – helt och hållet sker på de vuxna (politikernas) villkor.

I relation till den politiska sfären finns en mindre grupp som själva varit politiskt aktiva i ungdomsförbund eller andra politiska sammanhang. Cornelia är ett exempel, men hennes erfarenheter av möten med ”vuxna politiker” är dock inte positiva:

> *Jag sysslade med ungdomspolitik i min hemstad. En gång hade vi ett möte med kommunens politiker. Där brast min tillit för kommunpolitikerna eftersom de satt och pratade om småsaker istället för något som skulle kunna göra större skillnad! Jag kände att vi hade större saker att ta tag i, men det gör inte de.*

Cornelia beskriver en situation då hennes tillit till vuxna politiker raserades som en följd av ett möte där unga och vuxna talade förbi varandra. Upplevelsen är att de unga vill förändra samhället medan de vuxna vill diskutera begränsade sakfrågor som inte gör skillnad. Cornelias uppgivenhet att politiker inte investerar i ett bättre samhälle utgör ett mönster i materialet. Tilliten raseras när de stora visionerna får stå tillbaka på bekostnad av att lösa de mer praktiska sakfrågorna som politiken också ansvarar för.

Polismyndigheten

Ytterligare en samhällsinstitution som lyfts fram i diskussioner om raserad tillit är *polismyndigheten*. Vissa betonar att de har hög tillit till polisen och andra menar att tilliten är skral. De som saknar tillit har gemensamt att de varit med om negativa erfarenheter. Antingen har de själva hamnat i situationer där polisen varit involverad eller så har de betraktat polisiärt arbete – som de menar utförts fel – i relation till andra som står dem nära. Det sistnämnda är en vanligare berättelse och nedan ger Said, Rustam och Karim uttryck för hur det är att växa upp i ett utanförskapsområde med vänner som hamnar i trubbel med polisen:

> *Said: När jag var liten såg jag upp till polisen. Men nu när jag har sett så många personer blivit gripna och slagna av polisen… alltså jag har kompisar som blivit sönderslagna i polisbilen. [...] Det är sådant som inte ens kriminella gör. Det är lågt…*
> *Rustam: Ja, det är lågt. Sen sätter de dig i en cell... i arresten utan anledning, bara för skojs skull. Bara för att de ska må bra – polisen alltså. [...] De har ingen medkänsla alls…*
> *Karim: De missbrukar sin makt. De är maktmissbrukare. [...]*
> *Said: Alltså jag hade inget emot poliser tidigare, men efter så mycket skit jag ser idag så tycker jag inte om poliser.*

I intervjudialogen ger Said uttryck för att relationen till polisen skiftat med åldern som en följd av negativa erfarenheter. Samtliga i intervjun är också överens om att polisen missbrukar sin maktposition genom oprovocerat våld och frihetsberövning. Oavsett om det finns fog för upplevelserna i intervjudialogen ovan är förtroendet för det polisiära arbetet lågt eller till och med obefintligt. Även om långt ifrån alla uttrycker den raserade tilliten så explicit som i intervjudialogen ovan utgör uppfattningen att polisen inte kan utföra sitt uppdrag ett återkommande mönster, vilket också blir tydligt genom att ta del av Alvas, Stinas och Oliveras resonemang:

> Alva: *Det är kul att de ens tror att man skulle ha tillit till dem [poliser]. Det känns inte som om de prioriterar rätt saker.*
> Stina: *Alla de institutionerna känns så himla självviska. Det känns inte som att till exempel polisen finns till för samhället, utan de finns bara för att polisen ska finnas till. Bara för att de måste.*
> Olivera: *Ja, exakt.*
> Alva: *De tar inte tag i de problem som vi har, utan de ger typ böter eller så…*

Tjejerna ger uttryck för att polismyndigheten inte kan utföra sitt uppdrag och att polisen prioriterar fel saker, vilket är ett mönster i resonemangen. Uppfattningen är att poliser kan bötfälla lagöverträdelser, vilket sker på bekostad av att arbeta brottsförebyggande och med faktiska samhällsproblem (som ligger till grund för att individer bryter mot lagen). Föreställningen om felprioriteringar ger upphov till raserad tillit. Unga vill se mer av polisiärt arbete som faktiskt gör skillnad i samhället som i sin tur kan reparera bilden av en stagnerad institution. Bilden att polisen inte kan utföra sitt uppdrag kommer dels från nyhetsrapportering dels från egna erfarenheter. Adnans och Josefs erfarenheter får skildra egna negativa erfarenheter om hur det kan gå till när tilliten raseras:

> Adnan: *Jag har ett exempel på att man inte kan lita på polisen. Det var en man som kom till oss när vi var hos Josefs tjej. [...] Jag tror att han var full eller nått. Han kom och banka på dörren och han blev liksom hotfull. Han sa att han skulle döda oss och jag vet inte vad. [...] Han kom med kniv och det vi gjorde var att lita på den här polismyndigheten och ringa dem. Men vi fick vänta i mer än två timmar. Någonting kunde ju ha hänt! Nu gjorde han inte något. Men jag trodde han skulle göra något för han var ju packad, man vet aldrig vad som händer då.*
> Josef: *Precis, polisen kom väldig försent...*
> Adnan: *Två timmar! Vi ringde och sa att en man hotar oss, han försöker att slå oss, döda oss vad som helst. De frågade om adress och allt möjligt och vi gav dem allt och så… Efter två timmar kom de! Det är det som är det värsta… att vi fick vänta skitlänge, de kom aldrig!*
> Intervjuperson: *Vad hände sen?*
> Adnan: *De kom tillslut. Men då hade han [den hotfulle mannen] gått hem för att sova. De snackade med din tjej va?*
> Josef: *Ja precis – när allt var slut. Men de gjorde ingenting för de såg det som en ”liten” grej.*

Situationen som Adnan och Josef beskriver upplevs inte som en ”liten” incident, utan som en livshotande situation. En formell anmälan var aldrig aktuellt, vilket förvånade killarna. En tolkning är att det är killarnas vädjan på hjälp som inte får gehör som uppfattas som svekfullt. Konsekvenserna av vad de uppfattar som frånvarande poliser, som inte agerar för att stoppa hotfulla främlingar, är raserad tillit.

Sjukvård

Det finns även unga som lyfter fram en bristande tillit till hälso- och sjukvården. Mönstret är hög tillit, men de som har negativa erfarenheter av mötet med vårdinstitutioner (totalt sju individer) är mer skeptiska. Vad dessa unga beskriver är egna upplevelser av att bli felbehandlad, eller att de bevittnat andra närstående som fått ”tvivelaktig” eller ”felaktig” vård. Sigrid har egna negativa erfarenheter och berättar om en knäskada som plågat henne:

> *Jag spelade fotboll och fick problem med mitt knä. Jag hade det i två år och jag har varit hos läkaren gång på gång och sagt: ”Det här går inte. Jag kan inte springa det gör så ont”. Varje gång kände och klämde de, men hittade ingenting. Tillslut – efter två år – fick jag en magnetröntgen och då visade det sig att jag behövde opereras.*

Sigrid beskriver upplevelsen av att inte vara betrodd eller prioriterad i mötet med vården. Att hennes ord inte är någonting värda i mötet med läkarna. En tolkning är att det är tiden och upplevelsen av att läkarprofessionen inte agerat som gör att tilliten raseras. Två år av smärta och utebliven fotbollsträning är lång tid för en ung människa. En konsekvens av att hon inte fått den vård hon behöver är raserad tillit. Någon som istället har erfarenheter av att betrakta närstående som blivit ”felbehandlade” är Samir. Han beskriver hur hans mamma söker vård för psykisk ohälsa vilket resulterar i läkemedelsberoende:

> *När det gäller vården kan man inte lita på dem. När vi kom till Sverige hade min mamma… problem. Hon mådde inte så bra psykiskt och hade liksom smärtor. [...] Hon sökte hjälp. Alltså hon gick till läkaren för hon ville må bättre! Men så fick hon en medicin, en grov medicin som förstörde hennes liv helt. Nu kan hon inte leva utan den medicinen. [...] Det är mediciner som man egentligen inte ska ta… för de förstör en tillslut.*

Konsekvenserna av den vård som läkarna (inte) kunde erbjuda Samirs mamma är förödande och tilliten är förlorad. Han uttrycker en skeptisk inställning till både vården och dess företrädare: ”Det går inte att lita på dem”, konstaterar han uppgivet. Få beskriver negativa erfarenheter som får så långtgående konsekvenser som Samir, men det visar hur tilliten till samhällets institutioner kan gå förlorad.

För att sammanfatta är mönstret för unga som beskriver raserad tillit till samhällets institutioner (som t.ex. politik, polis och vård) att de har varit med om negativa erfarenheter av något slag. Viktigt att betona är att negativa erfarenheter emellertid inte behöver resultera i minskad tillit i allmänhet, vilket känns igen från tidigare forskning (jfr Grosse 2012). Mönstret är snarare att de som upplevt en negativ situation, som exempelvis en felbehandling inom vården, beskriver en begränsad tillit till vården men inte andra samhällsinstitutioner.

Skolan

Unga som ger uttryck för bristande tillit till skolan har gemensamt att de upplever att de blivit orättvist behandlade eller att kommunikationen mellan elever och lärare (eller annan personal) havererat. Ett mönster är att dessa unga hänvisar till situationer när de upplevt att lärare missbrukar sin maktposition, vilket Pierre ger uttryck för:

> *Alltså jag tycker att lärarna kan missbruka sin makt ibland. För de kan säga till dig att vi bestämmer ifall du ska få gå ut ur klassrummet eller inte. [...] En lärare är ju en sak, de ska ju lära – inte bestämma över mig. Då hade det kallats något annat. Nu är de lärare bara… men försöker ändå bestämma över mig. [...] Ju äldre man blir desto svårare är det att lita på sina lärare.*

Pierre menar att lärarna inte har – eller borde ha – mandat att bestämma över honom i undervisningssammanhang. En tolkning är att det är känslan av att vara i lärarnas makt som upplevs problematisk. Tilliten sjunker när upplevelsen är att mötet med lärarna sker på ojämlika villkor. Ytterligare en tolkning är att unga på gymnasiet börjar bli så pass ”vuxna” att de också kräver att bemötas som vuxna och inte som barn, vilket Pierre i citatet ovan ger uttryck för genom att hänvisa till att tilliten sjunker med stigande ålder.

Ytterligare exempel på när tilliten kan raseras, som en följd av en för tydligt definierad och ojämlik maktrelation, är när elever får frånvaro rapporterad trots att de tidigare kommit överens om att frånvaron är ”giltig”. Hugos och Oskars erfarenheter får belysa dessa erfarenheter:

> Hugo: *Det har hänt mig flera gånger. Jag har berättat varför jag inte kommer och de [lärarna] säger ”Jaha, ok”. Då litar man på vad de säger – att de inte lägger in frånvaro. Sen kommer det en lapp med ogiltig frånvaro hem till ens föräldrar i alla fall. Då kan man inte lita på dem…*
> Oskar: *Och så snackar man med dem nästa dag och säger ”du skulle ju inte lägga frånvaro”. Och så tar de bort frånvaron. Ibland. Man bara…ahh!*

Vad Hugo och Oskar ger uttryck för är situationer när samarbetet inte fungerar som en följd av bristande kommunikation mellan elever och lärare. Vad kommunikationsbristerna beror på förblir en obesvarad fråga, men klart står att tydlig kommunikation är viktigt för att upprätthålla tillit. Det finns också berättelser om bristande tillit till lärare som ”slarvar” med administrationen av utbildningen (t.ex. tappar bort viktiga papper) eller som lovar ”för mycket” och därmed tvingas bryta tidigare överenskommelser. Marcello beskriver en situation där hans tillit raserades på grund av att hans lärare inte kunde stå fast vid tidigare löften:

FOTO: LINNEA ANDERSSON

… vad ska jag säga… man blir lovad en sak men sen händer det aldrig. Det är ofta så. Jag ville till exempel byta klass och snackade med min lärare och hon sa att hon skulle fixa det. Men hon gjorde aldrig det. När jag frågade om bytet igen var det för sent. Hon sa att hon skulle sköta det. [...] Nu går jag i en klass som jag inte trivs i så mycket. Jag skulle egentligen gått med dem [pekar på kompisarna i fokusgruppen] men det hände aldrig.

I citatet ovan ger Marcello uttryck för besvikelse vilket får konsekvenser för tilliten till en lärare. Det som han uppfattar som ett brutet löfte får också reella konsekvenser för hela hans skolgång. Ett mönster är just att överenskommelser eller löften som inte uppfylls, och sedan får betydande konsekvenser för unga, är situationer som resulterar i bristande tillit. Citatet från Mia nedan stärker en sådan tolkning:

Jag mådde dåligt i tvåan och halkade efter lite grann. [...] Jag var öppen och berättade det för lärarna i skolan och sa att jag behövde hjälp. Då sa de [lärarna]: ”Vi löser det, det är viktigast att du mår bra. Vi tar tag i allting sen!” Då litar man på det och fokuserar på sitt eget välmående och litar på att de hjälper en sedan. Men jag fick ingen hjälp och då kommer man på att man inte skulle ha litat på dem. De sa bara ”Ja, det gick ju inte så bra så nu får du F, F, F…”. De sa att de förstår, men sen visar det sig att de inte förstod alls. Jag hade ju berättat om varför jag var borta… jag tyckte att det var jättekonstigt. Jag tycker att välmående borde prioriteras mer. [...] Det känns faktiskt som att det bara är skolsköterskan som bryr sig.

I citatet ger Mia uttryck för erfarenheter av tomma löften. Dessutom får hennes initiala tillit – att tala om hur hon mår – negativa konsekvenser i form av underkända betyg. Erfarenheten vittnar om brist på samarbete och förståelse för Mias situation i sin helhet. Det går inte heller att reparera situationen: betygen står fast och får konsekvenser för hennes skolgång. Vad som är väl värt att lyfta fram i citatet ovan är att Mia har en person på skolan som hon kan anförtro sig åt: skolsköterskan.

Som tidigare framgått beskrivs personal från elevhälsan många gånger som en ovärderlig resurs för unga – inte minst tjejer – som av olika skäl mår dåligt: ”Skolsköterskan har jag tillit till. Det känns som att hon verkligen vill ens bästa och gör allt för att hitta lösningar till ens problem och hur hon kan hjälpa till”, förklarar exempelvis Linn. Samtidigt meddelar var tionde att de saknar tillit till elevhälsan. Skälen är flera. Men två återkommande mönster är att bristen på tillit avspeglas i att eleverna inte känner elevhälsans personal alternativt negativ ryktesspridning bland elever på skolan. Det förstnämnda – när avstånden är för stora och tilliten därmed inte är självklar – är vanligt bland unga som först vill etablera en förtroenderelation innan de kan känna tillit till vuxna. Sara får illustrera hur det kan ta sig uttryck:

Jag skulle själv aldrig lita på att sjuksköterskan inte berättar för andra bara för att hon är sjuksköterska, eftersom jag inte känner henne. Jag skulle lättare kunna berätta något för min lärare än för skolsköterskan, eftersom läraren är med mig hela tiden och jag vet hur hon är. Jag känner henne [läraren] och då är det mycket lättare.

Vad som blir belyst i citatet är att Sara behöver lära känna individer och etablera en förtroenderelation, för att kunna anförtro sig, vilket utgör ett mönster i resonemangen.

Andra vilar istället sin tillit till den tystnadsplikt som skolsköterskan och skolkuratorn har inom ramen för sin profession. Enkelt uttryck har de tillit som en följd av tystnadsplikten: ”Jag litar på skolsköterskan. Och alla som har tystnadsplikt”, förklarar Nora. Resultaten visar dock att det finns en ovisshet om hur långt tystnadsplikten sträcker sig. Vissa har kunskap att skolsköterskor och skolkuratorer lyder under tystnadsplikten, medan andra ställer sig frågande till hur det egentligen förhåller sig. Det framgår av intervjudialogen nedan:

Hans: *Kuratorn och skolsköterskan kan man lita på för de har tystnadsplikt.*
Viktor: *Har de?*
Anna: *Ja, det måste de väl ha...?*
Ellen: *Fast de får väl bryta den om det skulle vara något som är… jätteallvarligt?*
Katrin: *Jag litar på alla lärare liksom, jag menar om jag säger något till dem så har de tystnadsplikt. Det känner jag mig väldigt trygg i…*
Hans: *Lärare har inte tystnadsplikt, så jag litar inte så mycket på dem. När de har samtalsmöten berättar de det mesta…*
Katrin: *Ja, men då får man vara tydligt med det så man inte blir förvånad över att ens mamma och pappa får reda på saker man säger tycker jag…*

Av intervjudialogen framgår att inte alla känner till vilka som omfattas av tystnadsplikten och vad den egentligen innebär. Katrin, likt många andra, vill ha tydligare information om vad som egentligen gäller. Inte minst eftersom hon även haft föreställningen om att också lärarna lyder under tystnadsplikten. Katrin lyfter dessutom en allmänt förekommande rädsla som unga förknippar med lärare eller elevhälsans företrädare: samtalen till föräldrarna. Det vittnar i sin tur om behovet att unga behöver andra vuxna som de kan samtala med utan att föräldrarna blir inblandade. Vad intervjudialogen ovan också belyser är att det finns unga som har kunskap om att tystnadsplikten inte gäller om barn eller unga far illa i betydelsen att de är med om ”allvarliga” saker som Ellen ger uttryck för. Alla anställda som möter barn och unga (t.ex. i skolan) är enligt lag (14 kap, 1 § SoL) skyldiga att göra en orosanmälan till socialtjänsten vid kännedom eller misstanke om att ett barn far illa. Det innebär att unga som ger tunga förtroenden till en vuxen i skolan (eller utanför), exempelvis om en problematisk familjesituation, riskerar att bli kontaktad av socialtjänsten. Under intervjuerna utgjorde denna ”risk” ett ständigt återkommande tema. Vissa betonade också att det är skälet till varför de aldrig skulle be skolan (dvs. lärare eller elevhälsan) om hjälp vid eventuella bekymmer. Risken är att de kontaktar ”socialen” som är en institution som flera uttrycker bristande förtroende för.

BRIST PÅ TILLIT INOM FAMILJEN

Resultaten i denna studie visar att deltagarna har hög tillit till vuxna familjemedlemmar. ”Det finns ingen som jag litar på så mycket som min mamma”, förklarar exempelvis Lisa. Tilliten till föräldrar (inte minst mödrar) uppfattas ofta som självklar samtidigt som den värderas högt, vilket diskuterades i ett tidigare avsnitt. Dock finns det ett tiotal unga som lyfter fram negativa erfarenheter även i relation till de allra närmsta. En del har erfarenheter av att förlora en förälder i samband med separationer, vilket i samtliga fall resulterat i brist på tillit. Tobias är en av dem och beskriver en konflikt mellan hans föräldrar som fick långtgående konsekvenser:

> *Han tog bara bilen och stack. Han körde bara därifrån. Han sa inte varför eller någonting. Sen hörde han inte av sig på ungefär tre till fyra år.*

Det abrupta avbrottet resulterade i raserad tillit, men vad som är intressant är att relationer mellan barn och föräldrar kan repareras. Tobias berättar att han efter flera år återupptagit kontakten med sin pappa. Nedan beskriver han känslan när pappan kom och hälsade på i staden:

> *… alltså det var nog ett av mina bästa ögonblick det här året... att jag fick träffa min pappa igen. Det kändes jättehärligt! Jag har tillit till honom, men den är inte så där jättehög…*

Tobias är mycket glad över att han återupptagit kontakten med sin pappa. Han har också tillit, men den är långt ifrån självklar. Under intervjun framgår att Tobias och hans pappa arbetar för att hitta tillbaka till varandra. Trots tidigare trasiga relationer kan dock relationen mellan barn och föräldrar repareras, inte minst genom att spendera tid tillsammans.

En annan berättelse bland unga som inte har tillit till sina föräldrar utgörs av situationer när föräldrar bryter förtroenden eller tar avstånd från sina barn. Rania beskriver exempelvis hur hon blev förälskad och inledde en relation med en kille som hon visste att föräldrarna skulle ha åsikter om. Hon valde att vända sig till sin pappa som hon hade en god relation till. Emellertid utvecklade sig situationen på ett för henne icke-önskvärt sätt:

> *Min pappa var min bästa vän innan. Men nu litar jag inte längre på honom. Jag träffade en kille jag älskade. Jag tänkte att det kan vara bra att någon familjemedlem vet att jag är ihop med någon. [...] så jag berättade för min pappa. Men det spred sig till hela familjen. Han sa det till min storebror, lillebror, mamma... Det blev kaos hemma. Jag reste utomlands med min pojkvän en månad. När jag kom tillbaka pratar inte mina bröder eller pappa med mig. Därför har jag tagit min tillit tillbaka.*

Rania beskriver en situation som fick påtagliga konsekvenser. Beslutet att följa sitt hjärta och berätta om sin nya kärlek i förtroende resulterade i att hon blev utesluten från sin egen familj. Den enda relation som hon fick behålla är relationen till sin mamma (och hennes syster) som stöttat henne. Som en följd av att den manliga delen av hennes släkt tog avstånd från henne raserades tilliten. Därutöver finns ytterligare ett intressant mönster i materialet i relation till förälder-barnrelationen. Det är unga som vänder på perspektiven och berättar om föräldrar som inte litar på dem, vilket i sin tur får konsekvenser för tillitsrelationen. Marcus skildrar en situation när han blev besviken på sina föräldrar:

> Marcus: *Jag och några kompisar skulle sova över hos en kompis. Han har en egen lägenhet. Då sa mina föräldrar: ”Ja, vi skulle gärna vilja komma förbi senare ikväll.” Då blev jag ordentligt förbannad. Det tycker jag bara är en brist på respekt för alla som var där och mot mig! Att de inte tror att jag kan ta ansvar…*
> Jakob: *Lite brist på tillit [alla i gruppen skrattar]*

Av Marcus resonemang framgår vikten av att tillit är ett givande och tagande. När hans föräldrar ger uttryck för att de inte har tillit till honom (genom ett föreslaget ”kontrollbesök”) blir han både arg och besviken. Situationen som beskrivs visar på hur skör tilliten är och att det är en relation som också är avhängig av vad vuxna gör och inte gör.

KOMMUNIKATIONSSAMHÄLLETS BAKSIDOR

Idag lever vi i ett kommunikationssamhälle. Det innebär att händelser i vår omvärld, och hur media rapporterar om det, kommer oss närmare. Världsbilden blir större, liksom osäkerheten. Individen måste ständigt förhålla sig till de nyheter som når oss via television, radio, tidningar, internet, sociala medier, etcetera. Medvetenheten om att vi lever i en osäker tid fylld med risker är något som unga återkom till. Händelser som lyfts fram är bland annat risken för *terrordåd* (med hänvisning till terrordådet på Drottninggatan i Stockholm våren 2017), *skolskjutningar* (med hänvisning till skolattacken i Trollhättan år 2015), *kidnappningar* av barn (i flera fall med hänvisning till ”Englamordet” år 2008) och *våldtäkter* (inte minst på festivaler som media rapporterade om sommaren 2017). Vad unga hänvisar till är händelser som skakat om hela Sverige och som etsats sig fast i vårt kollektiva medvetande. Kopplingen till tillit lyfts fram i betydelsen att man aldrig kan vara nog försiktig i mötet med främlingar och att det alltid finns en risk att själv bli utsatt. En tolkning är att det är upplevd otrygghet – och känslan av att ständigt vara på sin vakt – som påverkar tilliten. Hur deltagarna kan förhålla sig till potentiella risker belyses genom intervjudialogen nedan:

> Sofia: *Man kan inte lita på folk man inte känner för det finns onda människor också. [...] Alltså man hör så mycket som händer i samhället. Man kan bli våldtagen, dödad eller vad fan som helst.*
> Intervjuperson: *Är det någonting ni tänker på… att man kan råka illa ut?*
> Sofia: *Ja, det är något jag tänker på.*
> My: *Jag tänker också på det. Ibland måste man tänka på det… man måste för man vet ju aldrig om man själv kommer att hamna i sådan situation.*

Sofia och My beskriver att risken att bli utsatt för brott är en överhängande fara som de förhåller sig till i vardagen. I det avseendet är de långt ifrån ensamma utan mönstret är att unga är vaksamma mot främlingar, vilket också framgår av Annas och Katrins resonemang nedan:

> Anna: *Jag tänker på när man går på stan och kollar på ett visst sätt på varandra. Det känns som att det blivit mer av det. Till följd av alla terrordåd så blir man ju nojig vart man än går. Man kollar mycket på de där extra skumma personerna.*
> Intervjuperson: *Vilka är de extra skumma personerna?*
> Anna: *De som sticker ut lite. Är skygga. De som går med luva kanske. Så borde det inte vara, men det har blivit så…*
> Intervjuperson: *Tänker ni på risken för terrordåd?*
> Anna: *Ja, hela tiden.*
> Katrin: *Jag var i Stockholm när det hände [terrordådet]. Jag var tillsammans med en kompis och sen hörde vi sirener. Vi undrade vad fasen det var som pågick. Vi fattade ingenting. Jag var livrädd. Efter det var det inte så kul… [...] Det blev också kaos eftersom telefonledningarna lades av på grund av överbelastning. Så vi förlitar ju oss väldigt mycket på elektroniken och att den ska fungera.*

Katrin befann sig inte på Drottninggatan, men hon var i närheten när terrorn slog till. Det har format henne. Hon reflekterar också över hur snabbt kommunikationsmöjligheterna kan slås ut vid krissituationer och hur beroende vi är av att elektroniken ska fungera i vårt samhälle. Av intervjudialogen framgår att även Anna är rädd för terror och är vaksam mot ”skumma personer” när hon befinner sig i staden. Att unga intar en försiktig och återhållsam inställning till främlingar, som en följd av att kommunikationssamhället ger oss information om det som händer i vår omvärld (i kombination med egna och andras erfarenheter), kan få konsekvenser för upplevd tillit.

Att vi lever i ett kommunikationssamhälle genomsyrar också våra sociala relationer. Mer precist hur vi upprätthåller dem. Idag sker vår kommunikation också via sociala medier, inte minst i den unga generationen, vilket innebär att dialogen människor emellan blir mer snabb och flyktig. Dessutom blir nätverken större. Det är inte alls ovanligt att unga har uppåt femhundra ”vänner” i sina sociala nätverk om de exempelvis använder Facebooks tjänster. Information kan därmed snabbt spridas till stora nätverk. När unga resonerar om den bristande tilliten hänvisar de ofta till risken för ryktesspridning – som ofta sker via sociala medier. De menar alltså att den minskade tilliten inte bara rör relationen till vuxna, utan även till unga. ”Sociala medier – där har du det! Det är så mycket rykten som går”, förklarar exempelvis Oliver när han ska förklara varför tilliten minskar i vår samtid. När information blir mer lättillgänglig via internet är unga mer vaksamma och restriktiva mot jämnåriga, eftersom ett rykte snabbt kan spridas och nå många. Hur unga kan resonera framgår nedan:

> Ellinor: … *det blir ju mer ryktesspridning. Man vill vara den första som säger saker till andra. Vad andra gjort… Att man har information att komma med liksom.*
> Inez: *Vi tycker det är kul att höra saker om andra människor.*
> Rikard: *Rykten och skvaller tycker unga är spännande…*
> Ellinor: *Om en vuxen skulle få höra liknande saker så går de ju inte och skvallrar kan jag tänka mig.*

I citatet ovan konstateras att ryktesspridning inrymmer en viss tjusning. När kommunikationen kan ske över internet går det dessutom fort att sprida ett rykte och uppgiftslämnaren kan höja sin position i gruppen. I det avseendet är vuxna bättre att ge förtroenden till eftersom de inte gynnas av att sprida vidare ”skvallret”.

TJEJER I DET OFFENTLIGA RUMMET – OM SEXUELLA TRAKASSERIER OCH ÖVERGREPP

Det empiriska materialet samlades in under hösten 2017 innan nätkampanjen #MeToo hade nått svensk medierapportering. Vad som förvånade oss är att så många tjejer berättar om sexuella trakasserier och övergrepp. Det rör sig om allt från att bli utsatt för mäns blickar och tafsande till sexuella övergrepp. Killar som utsätter tjejer för verbala trakasserier är också en vanlig företeelse. Det förefaller vanligare när killar umgås med andra killar i större kamratgrupperingar. Felicias erfarenheter får spegla tjejers upplevelser av att möta killar i gäng:

> *Jag skulle gå hem från mitt sommarjobb och gick förbi ett gäng killar. De försökte prata med mig. Men jag bara fortsatte gå för de såg inte ut att vara trevliga människor. Sen började de ropa saker till mig som inte var så trevligt. [...] Bara för att jag inte svarade och inte ville prata med dem började de ropa "hora" efter mig. Det var helt okända människor.*

När Felicia visar att hon inte är intresserad av att samtala med killarna blir hon utsatt för sexuella trakasserier. Att det finns killar som tar sig friheten att trakassera tjejer förefaller vara en del av tjejers vardag. Tillvaron blir därmed otrygg för tjejerna och tilliten påverkas negativt. Det är inte ovanligt att tjejer betonar att de i den mån det är möjligt undviker "killar i gäng". Gabriella förklarar varför hon tror att vissa killar trakasserar tjejer verbalt i det offentliga rummet: "Det är när killar är i gäng och ska göra en skojig grej… när *de* ska ha roligt… då är de otrevliga". Tjejer blir något som killar kan ge sig på när de ska göra sig till för varandra – utan hänsyn till hur mottagaren – det vill säga hur den utsatta tjejen uppfattar en sådan situation.

Det finns också en handfull tjejer som berättar om sexuella övergrepp av för dem okända män. Alicia beskriver exempelvis hur en främmande man tafsade på henne utanför hennes bostad:

> *Jag blev tafsad på mitt på dagen, utanför mitt hus. Jag blev så chockad när det hände. Jag har aldrig varit med om något sådant. Så det var på ren reflex som jag slog till honom och skrek av ilska. När jag fick upp kameran och tog ett kort på honom så sprang han iväg. [...] Men polisutredningen lades ner. Där påverkas också tilliten till polisen. De vet att det hänt men gör ingenting åt det.*

Erfarenheten som beskrivs har format Alicia. Å ena sidan är hon otrygg och på sin vakt när hon möter främmande män: "Jag är jätterädd när jag är ute och går på kvällen själv. Då är jag livrädd – jag går runt med pepparspray" berättar hon. Å andra sidan är hon besviken att polisutredningen lades ner trots att hon lyckades ta bilder på förövaren, vilket får negativa konsekvenser för hennes tillit till rättsstaten. Hon ger uttryck för en känsla som många tjejer har – att sexuella trakasserier och övergrepp inte får några konsekvenser för förövaren. En sådan tolkning kan illustreras genom att ta del av Yamila och Aishas resonemang:

> Yamila: *Jag var med om en grej när jag var fjorton år gammal. Jag skulle kasta sopor i en sån här stuga som man kastar sopor i. Plötsligt stod det en kille därinne och en utanför som stängde dörren. Jag blev skiträdd. Det var mörkt. "Vad gör du, öppna dörren jag vill ut!", sa jag... Jag skrek. Jag har aldrig skrikit så högt i hela mitt liv. Så han som stod därute knackade på och sa "hon skriker och det är två gamlingar som går med en hund där ute". När han öppnade dörren så puttande jag på honom och sprang. [...]*
> Intervjuperson: *Hur påverkade det här dig?*
> Yamila: *Det påverkade mig mycket... jag går aldrig in i en sådan stuga. Jag kastar in soporna. Och alltså om en kille kommer nära mig eller rör mig då liksom gå bort sådär… [viftar bort med armarna] Jag tänker på det ibland också… liksom tänk om jag inte skrek och tänk om gamlingarna inte hade gått där…*
> Aisha: *Alltså det var ju typ tre, fyra månader som hon var stressad hela tiden…jag fick hela tiden säga "det är lugnt, det finns inget liksom"*
> Yamila: *Det var då. Jag var en helt annan tjej. Jag hade ingen slöja då. [skrattar]*

FOTO: LINNEA ANDERSSON

Yamila övervägde aldrig att anmäla det sexuella övergreppet. En tolkning är att hon lägger en del av bördan på sig själv eftersom hon säger att hon var ”en annan tjej” och inte bar slöja vid den tiden. Det förblir osagt om det är denna händelse som fick henne att börja använda slöja. Klart står att övergreppet har format henne, dels i form av stressreaktioner i anslutning till händelsen dels har hon förändrat sitt handlingsmönster i offentliga rum samt till killar som kommer henne för nära. Som en följd av denna negativa erfarenhet är hennes tillit raserad.

Utöver reella erfarenheter av sexuella trakasserier och övergrepp lever många tjejer med rädslan för detta. Att ständigt vara på sin vakt och att tänka strategiskt är en del av tjejers vardag i det offentliga rummet. Inte minst om kvällar och nätter när mörkret lagt sig. Matilda får belysa hur tjejer kan resonera om sin plats i det egna lokalsamhället: ”Det är så många som blir våldtagna. Om jag som tjej går själv på en gata och det är mörkt och ser en kille eller en man på andra sidan gatan blir jag rädd.” Rädslan beskrivs ha en självklar plats i hennes medvetande. En sådan tolkning får stöd i hennes efterföljande resonemang: ”Om jag bara går vidare utan att bry mig, då är jag dum på riktigt. Det är så man måste tänka”. Värt att notera är att hon lägger ansvaret på sig själv. Hon nedvärderar sig själv om hon inte är på sin vakt, inte de potentiella förövarna, det vill säga killar och män som i hennes tankevärld kan ge sig på henne. Andra lägger istället skulden på män och de samhällsstrukturer som omger oss:

> *…det är så samhället fungerar. De flesta våldsbrott begås av män. Alla är medvetna om det och det är den bilden som målas fram i media. Om mannen är vältränad och vill en något illa så har man inte en chans!*

Rebecca i citatet ovan ger uttryck för en allmänt förekommande föreställning om män som potentiellt våldsamma samt att de har en fysisk makt över tjejer. Som en följd av att män kan vara fysiskt starkare än kvinnor, i kombination med en allmän utbredd rädsla, beskriver tjejer en rad strategier som de använder när de rör sig i det offentliga rummet. Mönstret är att tjejer exempelvis undviker folksamlingar, killar i gäng och fulla människor (eftersom fulla människor är oberäkneliga). När de ska förflytta sig mellan platser har de varandra som sällskap. Om de måste ta sig fram ensamma om kvällen är en mycket vanlig strategi att tala i mobiltelefon, vilket framgår av intervjudialogen nedan:

> Malin: *Jag låtsas att jag pratar i telefon, för då tror människor som kan skada mig att jag har kontakt med någon.*
> Fanny: *Jag kopplar upp med någon, alltså jag ringer någon. Jag vill prata med någon – då känner jag mig säker.*
> Elin: *Ja, jag pratar alltid i telefon, eller FaceTime, när jag är ute själv om kvällen när det är mörkt.*

Av tjejernas resonemang framgår att tillgången till mobiler ger en trygghetskänsla, vilket Elin senare under intervjun bekräftar med följande ord: ”Aldrig mobilen död – det är det värsta som kan hända”.

Sammantaget beskriver många, men inte alla, tjejer någon form av strategi som de använder i offentliga rum som en följd av att de saknar tillit till främmande killar och män. Utöver de strategier som redan nämnts finns det tjejer som bär pepparspray eller som har ett överfallslarm i sina mobiler. Vissa har också som strategi att de aldrig är ute själva om kvällar och nätter. Därmed är tjejer, till skillnad från killar, begränsade i både tanke och handling vad gäller deras plats i staden som ett offentligt rum.

ETT SEGREGERAT SAMHÄLLE

En kategori som gång på gång lyfts upp i resonemangen om tillit är ”invandraren”. I huvudsak är det ungdomar med svensk bakgrund som har förutfattade meningar om invandrare. Fördomarna uttrycks i olika former. Allt från relativt obetydliga antaganden till mer medvetna fördomar. Louises och Isaks ord nedan får illustrera hur fördomar om invandraren kan skildras:

> Louise: *Jag får sämst vibbar av [...] nyanlända invandrare, för det är människor som man inte kan känna någon tillit till. [...] Man har hört och sett så mycket dåligt om de som är helt nya i landet. Därför kan jag känna att jag inte litar på sådana människor.*
> Isak: *Man gör det nog undermedvetet. Man tänker att: ”Där kommer någon som är mörkhyad. Honom kan man inte lita på lika mycket som en vit”. Man gör det omedvetet. Alla gör det…*

I citaten finns ett tydligt avståndstagande utifrån etnisk tillhörighet och hudfärg. Louises fördomar vilar i rykten och egna iakttagelser vilket formar hennes tillit och tillika handlingar. Isak beskriver istället att fördomar om ”de andra” finns på ett omedvetet plan hos ”alla”. Viktigt att betona är att han talar utifrån en position där han utgör normen, det vill säga en vit ung man. Långt ifrån alla uttrycker sig så tydligt negativt om ”de andra”. Snarare är mönstret att unga med svensk bakgrund förhåller sig till en konflikt när de resonerar om invandrare som går ut på att fördomar inte är socialt önskvärda samtidigt som de är mycket vanliga. Det illustreras i intervjudialogen nedan:

> Evelina: *Inte för att låta rasistisk, men det är ju många muslimer som kommit in i landet. Jag har inget emot dem, men det snackas mycket om dem. Nu på senaste tiden om våldtäkter… Men också att det är människor som kör över folk med lastbil. Det är mycket sådant som hänt, vilket det inte var innan. Det senaste året har jag inte känt mig säker på stan för jag har tänkt ”när som helst kan någon köra in med en lastbil”.*
> Intervjuperson: *Tänker ni så…?*
> Ludvig: *Det hände ju i Stockholm, så det kan lika gärna hända i Växjö.*
> Evelina: *Jag kan känna rädsla för att någon ska göra ett terrorbrott mitt på dagen när det är många människor ute. Sen på kvällen, när det är mörkt förändras rädslan. Då är jag mer rädd för att någon tar tag i mig och våldtar mig. Då känner man den rädslan istället.*

Evelina betonar att hon vill framstå som tolerant samtidigt som hon förmedlar ett intolerant förhållningssätt gentemot invandrare med muslimsk bakgrund. Både Evelina och Ludvig resonerar om rädslan för terrorbrott, men också våldtäkter, vilket är vanligt bland unga som ger uttryck för fördomsfullhet mot invandrare. Ytterligare ett exempel på hur diskrimineringen kan ta sig uttryck är Tanjas resonemang om personer som invandrat:

> Tanja: *Om jag går på stan och så kommer de några invandrare så vill jag inte… de kan ju ha bombbälten på sig. [...] Det är alla terroristattacker som får en att inte vilja lita på de människorna.*
> Intervjuperson: *Har du sådana tankar när du går på stan?*
> Tanja: *Ja, och det värsta är att jag gör det omedvetet. För jag känner att alla förtjänar en chans att visa vilka de egentligen är. Men det glömmer man bort ibland.*

Tanja ger uttryck för konflikten att å ena sidan vara fördomsfri och ge alla en chans å andra sidan bära på uppenbara fördomar gentemot invandrare. Hon är högst medveten om sina fördomar och önskar att hon inte hade dem. Hon hänvisar till den moraliska tilliten – det vill säga att alla borde få en ärlig chans samtidigt som hon är högst medveten om att det inte är så. Studien visar också att många unga med svensk bakgrund har begränsade kontaktytor med individer från andra länder. Samtidigt är de medvetna om att det krävs möten för att bryta fördomsfullhet, vilket Joanna kärnfullt bekräftar i dialogen nedan:

> Joanna: *Man har fått höra att alla muslimer är terrorister, men om man pratar med dem så inser man att de inte är det.*
> Intervjuperson: *Vem är det som säger att alla muslimer är terrorister?*
> Joanna: *Det är ju typ media…*

Citatet speglar att nyhetsrapportering om invandrare med muslimsk bakgrund inte uppfattas nyanserad, utan snarare pekas gruppen muslimska invandrare ut som potentiella terrorister. Joannas uppfattning förändras dock när hon får tillfälle att möta dem hon har förutfattade meningar om. Därutöver finns det en handfull unga som är högst medvetna om att vi lever i ett segregerat samhälle och som önskar att normen – de med svensk bakgrund – tog sig tid att lära känna ”de andra”. Hur denna medvetenhet kan ta sig uttryck speglas i intervjudialogen nedan:

> Julia: *Det blir väldigt lätt ”vi och dom” känsla liksom. Det är väldigt tråkigt. Men jag tror det handlar om främlingsfientlighet hos oss svenskar. Vi borde bara kommunicera mer med dem. Alltså om vi bara hade gått till en flyktinganläggning och suttit där och pratat med dem så hade vi fått en helt annan bild och lärt känna dem mer. Att nu är det vi tillsammans liksom… Jag tror det är många svenskar som inte riktigt vill ta sig den tiden, att sätta sig ner och faktiskt prata.*
> Rikard: *Det är ganska svårt att integrera dem i samhället. För när det handlar om att integrera så måste man samarbeta. [...] Med tanke på alla stereotyper som finns om invandrare så blir det svårare.*
> Inez: *Det är samma sak… man har mer tillit till kvinnor än män, och mer för svenskar än invandrare.*

Julia beskriver att bilden av invandraren förmodligen hade förändrats om individer med svensk och utländsk bakgrund fick möjlighet att mötas. Hon betonar också att de som utgör normen (svenskarna) måste ta initiativet till att mötas och börja kommunicera. Samtidigt är hon högst medveten om att denna initiativrikedom förmodligen är begränsad bland ”svenskarna”, vilket innebär att gränserna mellan svenskar och invandrare upprätthålls. Rikard betonar också svårigheterna att samarbeta över gränserna när det finns så många förutfattade meningar och fördomar om invandrare. Den mer toleranta inställningen till invandrare – och viljan att bryta segregation – som återfinns i intervjudialogen ovan tillhör undantaget. En restriktiv inställning till invandrare, som kännetecknas av rädsla och fördomar, är ett mer utbrett mönster bland deltagare med svensk bakgrund.

Bland deltagarna finns även unga med utländsk bakgrund och det är viktigt att belysa hur de uppfattar sin vardag utifrån sin position. Fördomar har alltid en inverkan på den som är drabbad, vilket också blev tydligt under intervjuerna. Unga med utländsk bakgrund berättar exempelvis att de har få vänner som har svensk bakgrund. En som känner sig utanför de svenska kamratgrupperingarna är exempelvis Amira. När hon får frågan om hon känner någon på skolan som har svensk bakgrund är hennes svar först nekande, men konstaterar sedan: ”Kuratorn kanske? Eller min lärare?” Hennes erfarenheter är att unga med utländsk bakgrund umgås med varandra och svenskar umgås med svenskar, vilket blir tydligt när hon resonerar om situationen i den egna klassen:

Vi är sex elever som kommer från olika länder i klassen. Jag känner dem alla. Jag vet var de kommer ifrån, när de kom hit, var de bor, vem de bor med. Men jag vet ingenting om de andra [svenskarna] i klassen.

Orden belyser att Amira upplever en skiljelinje mellan svenskar och invandrare i hennes egen klass. Amiras berättelse sticker ut i den meningen att hon inte gett upp, utan hon försöker ständigt hitta nya kontaktytor med svenska ungdomar. Det är en tolkning som får stöd genom att ta del av följande resonemang:

Jag försöker prata med människor. Jag försöker hela tiden. Jag väljer personer som jag kan sätta mig bredvid och jag försöker prata. Jag frågar: ”Hej, hur mår du? Hur är det med dig?” [...] Jag försöker umgås med dem. Jag frågar: ”Kan jag äta mat med er idag?” ”Kan jag umgås med er?” Jag är en sådan här människa som vill att alla ska vara med, samlas, umgås och prata med varandra. [...] Men det känns liksom som att de backar… jag vet inte varför. De är bara med varandra, men inte med mig.

Amira beskriver att hon känner sig utesluten, trots att hon aktivt försöker inkludera sig själv. Hon vet att det hänger på henne om hon ska få vara en del av ett svenskt sammanhang.

Det finns också unga med utländsk bakgrund som upptäckt att gränserna mellan svenskar och invandrare inte endast är ett resultat av hur de själva väljer att umgås (eller inte umgås) med varandra. Även skolan och hur lärarna arrangerar sin undervisning bidrar till en ”vi och dom”-kultur i klassrumsmiljöer, vilket Aida kärnfullt beskriver:

När vi går in i ett klassrum så sitter alla invandrare på ena sidan och alla svenskar sitter på den andra sidan. Jag fattar ingenting. Det är så varje lektion. Jag tog upp det med klassen. Ingen tog illa upp, de skrattade bara. [...] När det är diskussioner i klassen vill inte läraren tvinga elever att umgås med någon som de inte vill umgås med. Så vi får bestämma grupper själva och då är alla invandrare i en grupp och alla svenskar i en annan.

Aida beskriver hur det kan gå till när klassrumsmiljöer blir segregerade. Hennes poäng är att elever med svensk respektive utländsk bakgrund sällan får mötas om eleverna själva får bestämma. Aida beskriver en eftergivenhet hos lärarna som också känns igen från andra berättelser. De som uppmärksammar och reagerar är dock endast elever med utländsk bakgrund. Det vill säga elever som inte tillhör normen. Därutöver finns det unga med utländsk bakgrund som ger uttryck för diskriminering när de rör sig i andra delar av samhället. Hakim och Malek resonerar exempelvis om sina erfarenheter av att bli kategoriserade som ”invandrare” i mötet med butikspersonal:

Hakim: Vi säger att vi här [endast unga med utländsk bakgrund] går in i en affär så kommer de [butikspersonalen] ha ögonen på oss. Inte på svenskarna som är i affären, dem bryr de sig inte om. Men om tre invandrare går in i en affär då har personalen ögonen på dem. Så är det, jag har själv märkt det.
Intervjuperson: Har ni sådana erfarenheter?
Hakim: Absolut!
Malek: Alltså det är deras jobb egentligen, deras jobb är att hålla koll på alla kunder...
Hakim: Men de har extra koll när en invandrare kommer! De har fått fel bild...

Upplevelsen som Hakim ger uttryck för, men som Malek försöker nyansera, är att butikspersonal inte har tillit till kunder med utländsk bakgrund.

Känslan av att inte tillhöra, eller åtminstone inte tillhöra på lika villkor som svenskar, är en frustrerande känsla som unga med utländsk bakgrund ger uttryck för. ”Om man ska lita på politiker så måste de sluta med det här utanförskapet” konstaterar exempelvis Tariq och belyser politikernas ansvar för att skapa ett inkluderande samhälle där alla får vara delaktiga och ta plats. Andra betonar istället att det är den enskilda individens ansvar och att vi tillsammans kan skapa ett bättre samhälle där alla är inkluderade. Ett exempel är Amira, som vi mötte tidigare i detta avsnitt, som inte ger upp tanken om ett mer inkluderande samhälle. Trots hennes motgångar vad gäller försöken att inkludera sig själv bland ungdomar med svensk bakgrund har hon en hoppfull inställning till att svenskar och invandrare ska kunna umgås tillsammans:

> *Jag har kommit ganska sent till Sverige och jag fattar kanske inte systemet. Jag är ny här. Och det kanske är nytt för svenskar också att ta emot folk från andra länder? Men man måste ju umgås med varandra. Vi behöver knyta band mellan svenskar och invandrare på något sätt. Att det blir mer gemenskap. […] Jag kommer aldrig ge upp förens det blir mer tillit och att människor kommer att umgås mer med varandra. […] Om man inte försöker så kommer ingenting att förändras.*

Vad Amira ger uttryck för är att hon aldrig kommer att ge upp. Tillit till andra kan byggas upp, vilket tar oss vidare till nästa rubrik, som handlar om hur vi kan stärka ungas tillit till vuxna.

HUR TILLIT KAN STÄRKAS

I detta avsnitt besvaras den sista frågeställningen som handlar om hur ungas tillit kan stärkas. Det görs genom att lyfta fram vad unga själva menar kan behöva förändras i mellanmänskliga relationer och i samhället för att öka upplevd tillit.

FAMILJEN

Som tidigare framgått är det förhållandevis få som upplever tilliten bekymmersam i den egna familjen. De fåtal som har bekymmer menar dock att det är viktigt att stärka upp denna tillitsform, vilket är rimligt eftersom det är inom familjen som den grundläggande tilliten byggs upp. Det är unga också medvetna om, inte minst när det råder brist på tillit, vilket blir belyst när Alina konstaterar följande:

> *Föräldrarna är ju de som kan hjälpa barnet innan de kommer till skolan, till en kurator eller någon annan. Det behövs därför hjälp att bygga upp tilliten mellan barn och föräldrarna. [...] Om du vinner ditt barns tillit ökar chansen att barnet kan lita på andra vuxna, som till exempel mormor, grannen, kompisar, lärarna, skolkuratorn eller någon man ännu inte känner. För att din mamma och pappa har byggt upp vad tillit är.*

Citatet illustrerar betydelsen av grundläggande tillit som kan byggas upp genom interaktion med föräldrar. Om en stabil grund finns kan tilliten sedan sträcka sig till individer utanför den egna familjen, men också till det mer generella. Alina ger (med rätta) uttryck för att föräldrarna axlar en viktig roll. Detta eftersom den grundläggande tilliten, som byggs upp under de första levnadsåren, avspeglas i tillit till andra människor och till samhället i stort (jfr Uslander 2002). Under intervjun med Alina lyfter hon fram behovet av att föräldrarna ska vara trygga i sitt föräldraskap. Föräldrar ska varken vara för ”stränga” eller ”slappa”, menar Alina, utan de ska finnas till hands, stötta och ha tillit till att barnet hittar sin egen väg genom livet.

Ytterligare ett resultat som berör den egna familjen i relation till stärkt tillit är resonemangen om att umgås över generationsgränser. Även om ingen explicit uttrycker en önskan om att få umgås mer med äldre generationer (t.ex. mor- och farföräldrar) så är mönstret att unga värdesätter möten och samtal med äldre. Som tidigare konstaterats är de äldre också en kategori som unga förknippar med hög tillit. Uppfattningen är därutöver att de äldre kommer från ett annat samhälle där moral och goda värderingar hade en mer framträdande plats. Mot denna bakgrund är en slutsats att tilliten kan stärkas genom att unga ges möjlighet att umgås mer med äldre generationer som de faktiskt lyfter fram som förebilder. I det moderna samhället är det dock inte självklart att unga har sina far- och morföräldrar i en geografisk närhet, vilket förstås kan försvåra kontinuerliga möten med denna för tilliten värdefulla resurs.

SKOLAN

Deltagarna lyfter också fram vad skolan som institution kan göra för att stärka tilliten till vuxna. Att *vuxna ska finnas till hands* för dem var en återkommande lösning som lyftes fram. Vad deltagarna efterfrågar är fördjupade förtroenderelationer till vuxna de möter i skolan, inte minst till lärare. En sådan tolkning får stöd i Toves resonemang om hur vuxna kan bemöta henne i skolan när och om hon delar med sig av sina vardagsbekymmer:

> *Det värsta är om man inte får någon respons överhuvudtaget, typ om de inte ger råd eller bryr sig överhuvudtaget. Typ om de bara säger: ”Ja, men det är ingen fara, det löser du”. Då skiter jag i att berätta för den nästa gång.*

FOTO: LINNEA ANDERSSON

Tove skildrar situationer då hon vänder sig till vuxna i skolan för att få stöd, men inte får något gehör eller att hennes bekymmer bagatelliseras. Det är situationer som gör att förtroenderelationerna haverer-rar snarare än stärks. Både tjejer och killar uttrycker att de önskar att lärare, men också personal inom elevhälsan, skulle vara mer lyhörda och tillmötesgående. Att möta unga på ungas villkor. Vad unga egentligen önskar kan illustreras med Idas ord: ”Jag tror vuxna gör det mer krångligt än vad det är. [...] Det räcker att man är välkomnande, snäll och lyssnar.”

När det rör sig om förtroenderelationer till lärarna visar studien att unga har mycket olika uppfattningar om vad läraruppdraget inrymmer. Vissa menar att det är självklart att etablera förtroenderelationer med sina lärare och de förväntar sig att läraren, utöver kunskapsuppdraget, ska ha en omhändertagande roll och vara lyhörd för *hela* elevens livssituation. Andra intar en mer restriktiv hållning och ventilerar inte sina vardagsbekymmer med vilken lärare som helst: ”Man måste bygga upp en relation innan man kan börja berätta allting”, konstaterar exempelvis Vera. Hur unga kan resonera om förväntningar på lärarna – och hur olika deras uppfattningar är – blir också belyst genom att ta del av intervjudialogen nedan:

Petra: *Det är inte ofta lärare på gymnasiet säger "om det händer något jobbigt kan ni komma och prata med mig eller om ni känner er stressade och så". Så minns jag att det var på högstadiet. Det borde finnas lärare som man kan prata med, om det är mycket plugg och du känner dig stressad.*
Disa: *Jag tänker också att känslan är att man är till besvär om man går och pratar med en lärare. Det ingår inte i hans eller hennes arbetsuppgifter att göra det.*
Intervjuperson: *Känner ni att ni hade velat ha fler lärare som ni kunde prata med?*
Petra: *Jaa! Eller att de liksom säger… om det är någonting så kan ni prata med mig. För om man haft en jättetuff vecka och inte klarar av läxan, så vill man kunna säga det till läraren. Men nu känner man inte att man kan det.*
Jasmine: *Jag tycker att de borde ta upp det oftare. Hur man mår och att man kan diskutera det om man vill. Att man pratar mer om det.*

Dialogen belyser att tjejerna efterfrågar en mer förtrolig dialog med sina lärare. Tjejerna vill att det ska vara tillåtet att samtala om hur de upplever sin arbetssituation med lärare i skolan och hur det påverkar stress och upplevd hälsa, vilket är en utbredd önskan hos deltagarna. Samtidigt åskådliggör dialogen rädslan att vara till besvär. Disa lyfter exempelvis frågan om det ingår i lärarens uppdrag att ha en kurativ roll gentemot eleverna. Väl värt att betona är också att tjejerna upplever att närheten till lärarna på högstadiet var bättre än den på gymnasiet, vilket är ett mönster i ungas resonemang. Detta försvårar förstås möjligheten att etablera de förtroenderelationer som många gärna vill ha till sina lärare.

Ytterligare ett mönster som lyftes i samtalen om hur tilliten kan stärkas i relation till lärarna är vikten av att *inte sprida saker vidare*. Det gäller särskilt de unga som vill etablera förtroenderelationer till sina lärare. Hur unga kan resonera blir belyst nedan:

Klara: *Det är viktigt att verkligen tala om för vuxna, och att vara tydliga med, att de inte ska föra saker vidare till någon annan. Då tror jag att tilliten skulle stärkas. Många känner att det är jobbigt för att de tror att det ska spridas vidare. Jag vet inte om det finns någon policy för lärare att de inte får sprida saker vidare?*
Sandra: *Ja, jag vill kunna prata med lärare utan att det ska behöva hända någonting, om man inte vill det. Om jag vänder mig till en lärare och säger "detta har hänt mig" så vill man inte att de ska gå vidare med det till någon annan. Det ska man kunna göra…*

Både Klara och Sandra klargör att de vill använda lärarna som en resurs för stödjande samtal samtidigt som de belyser en allmän rädsla att lärare kan sprida känsliga saker vidare. Osäkerheten om vad som verkligen gäller är tydlig och de efterfrågar tydligare riktlinjer. Många lyfter just behovet av att de vill ha en vuxen (som de kontinuerligt möter) att dela sina vardagsbekymmer med samtidigt som de inte vill att lärare samtalar om dem med andra vuxna på skolan (t.ex. i lärarlag eller med rektorn). Att lärare enligt lag (14 kap, 1 § SoL) är skyldiga att göra en orosanmälan till socialtjänsten vid kännedom eller misstanke om att barn far illa är många omedvetna om. Tydligare riktlinjer och mer information om vad som faktiskt gäller är något som unga efterfrågar, vilket i sin tur kan stärka tillit och förtroenderelationer till vuxna i skolan.

Ett sista mönster om hur tillit kan stärkas inom ramen för skolan som institution är att deltagarna lyfter att tillit är ett förhållningssätt som *går att lära sig*. Skolan pekas ut som en viktig plats för detta "lärande". Deltagarna ser mening i att lyfta frågor och reflektera om tillit som ett sätt att stärka den, inte minst i relation till människor utanför den egna bekantskapskretsen. Vissa menar att en lösning är att frågor som rör tillit ska genomsyra den ordinarie undervisningen, vilket framgår av Ylvas resonemang:

Man kanske kan lägga till någon lektion där elever lär sig vad tillit är? Diskutera vem man kan lita på? Eller hur du kan kommunicera med dina föräldrar eller andra vuxna. Att det blir ett krav i hela landet – det här måste du lära dig liksom! Nu lär vi oss matematik, engelska, svenska, naturvetenskap. Men vi kanske kan lägga till någon lektion så vi lär oss vad tillit är? Att man lär sig vad det innebär att lita på någon. Eller vem du kan lita på, förutom dina föräldrar eller skolkuratorn. De som inte vet vad tillit är – vem kan de lita på?

Ylva ger uttryck för att tillit långt ifrån är en självklarhet, utan något man kan lära sig, där skolan kan fungera som en viktig institution för detta. Hon menar också att samtal om tillit är en lärandeprocess som kan bidra till att tilliten sträcker sig bortom de mer partikulära tillitsformerna till de mer generella. Genom att våga vara mer öppen, och känna att tilliten bär, kan de mellanmänskliga relationerna i sin tur stärkas. Att unga betraktar tillit som något man måste bli påmind om och samtala kring framgår också av intervjudialogen nedan:

Intervjuperson: *Vad krävs för att stärka tilliten?*
Elvira: *Öppna ögonen på folk. Tillit är ingenting man reflekterar över [...]*
Lotten: *Visst, vi har samarbetsövningar i skolan, men vi pratar aldrig om det, om bakgrunden till det. Det är bara något som ska göras. Det finns ingen mening för man har inget underbyggande samtal eller något syfte med det.*
Kajsa: *Det blir inte genuint...*
Lotten: *Om man skulle ha ett sådant här samtal innan och efteråt försöka ha samarbetsövningar så hade det varit betydligt mer givande än att man blir tillsagd att göra samarbetsövningar. Det ger inte så mycket, det blir ingen riktig kraft i det.*

Av intervjudialogen framgår att tjejerna reflekterar över att undervisningen i skolan faktiskt inrymmer inslag av lärandeprocesser vad gäller tillit i form av samarbetsövningar. Men att det finns skäl att göra betydligt mer för att som Elvira uttrycker det ”öppna upp ögonen på folk”.

ANDRA BETYDANDE SAMHÄLLSINSTITUTIONER

Utöver skolans roll resonerar deltagarna också om hur tilliten kan stärkas i relation till andra betydande samhällsinstitutioner. Det mest återkommande mönstret är behovet av att skapa *ett tryggare samhälle,* vilket inte minst tjejer men också killar ger uttryck för. Både polismyndigheten och rättsväsendet identifieras som institutioner som har ett stort ansvar för att bygga mellanmänsklig tillit. Moa betonar polismyndighetens roll och menar att det är viktigt att ”försöka minska kriminaliteten” eftersom ”man känner sig säkrare där det är säkert.” Vad unga, likt Moa, efterfrågar är betydelsen av brottsförebyggande arbete för att öka känslan av trygghet i samhället. Det klargör också Julia: ”Alltså om det blir mindre våld och våldtäkter i samhället så blir det mer tillit till okända människor”. Deltagarna resonerar också om betydelsen av att brott måste lagföras och få kännbara konsekvenser för förövaren. Det innebär att unga riktar kritik mot rättsväsendet (även om det ofta är poliser som får bära skulden), vilket kärnfullt beskrivs i dialogen nedan:

Veronica: *Skulle jag bli våldtagen och har bevis för det så litar inte jag på att rättssystemet hade satt dit den personen. Eller att de inte skulle döma så hårt, utan ge han typ samhällstjänst. [...] Det stör jag mig extremt mycket på. Jag kan inte lita på vuxna när de fattar så dåliga beslut. [...]*
Maggie: *Det har också med normer att göra. Det är många som ser ner på tjejer och anser att de inte är lika mycket värda. [...] Skulle någon lura med skattepengar kan den personen få ett högre straff än någon som våldtar en tjej. Det tycker inte jag känns okej. Människors liv och hälsa betyder ju mer än vad skattepengar betyder…*
Veronica: *Men om man skärper straffen och börjar tar det seriöst är det säkert flera som hajar till och tänker okej jag ska inte göra detta för då får jag ett straff.*

I citatet beskriver Veronica en utsatt position – känslan att vara rättslös om hon skulle blir utsatt för sexualbrott. Upplevelsen skapar otrygghet och hon menar i grund och botten att det är vuxna människors beslut (dvs. individer som representerar rättsväsendet som institution) som bidrar till denna otrygghetskänsla. För att stärka tilliten till okända människor behövs skärpta straff som kan fungera avskräckande menar hon och representerar en allmän inställning bland deltagarna. Maggie hänvisar istället tjejers utsatta position till samhällsnormer. Enkelt uttryckt att det finns en strukturell diskriminering i samhället som resulterar i att tjejer är särskilt utsatta för sexuella trakasserier och övergrepp.

En annan samhällsinstitution som unga menar kan arbeta för att stärka tilliten i samhället är politiker. Det finns unga som menar att samhället behöver förändras i grunden. Mer precist efterfrågas en annan fördelningspolitik som kan minska utsattheten för de allra mest utsatta, vilket exempelvis Adam ger uttryck för:

> Intervjuperson: *Om vi vill ha ett samhälle med hög tillit vad ska vi satsa på?*
> Adam: *Ge till de fattiga. [...] Visa att vi bryr oss och tänker på dem och att vi är respektfulla, då minskar vi utsattheten. [...] Vi har ett boende, vi har kläder, vi har en säng, vi har kanske dator och husdjur. Vi har en familj som tar hand om en. Vi är friska. Vi behöver inte mer pengar än vi har. Vi har ett drägligt liv helt enkelt. Men vi behöver höja standarden för alla. Då kanske det kommer lite mer tillit.*

Vad Adam förespråkar är egentligen en mer jämlik fördelning av samhällets resurser, vilket han menar kan stärka den mellanmänskliga tilliten. Det är också ett tankesätt som finner stöd i tidigare forskning (jfr Wilkinson och Pickett 2010).

Ett annat mönster är att deltagarna efterfrågar en ökad delaktighet och inflytande i beslutsfattande och politiska processer: ”Politikerna behöver komma i kontakt med ungdomar. De måste bevisa att de går att lita på”, konstaterar Marcus och representerar en spridd uppfattning. Orden sätter fingret på att tillit måste bevisas och att det är upp till de vuxna att komma närmare de unga. Unga som har ett intresse för politik efterfrågar därmed en ökad närhet och vägar in i politiken, vilket förstås är viktigt för att också öka ungas kunskap om hur politiska system och processer kan gå till.

En sista viktig samhällsinstitution som unga hänvisar till i resonemangen om hur tilliten kan stärkas är media och de nyheter som når oss via dagspress och television. Vad unga efterfrågar är en mer nyanserad nyhetsrapportering. Nyhetsinslag som lyfter fram samhällets baksidor tär på tilliten eftersom det är svårt att sätta parentes om informationsflödet som påminner om att vi lever i ett samhälle fyllt av risker. En sådan tolkning får stöd i Jakobs resonemang:

> Intervjuperson: *Vad ska vi göra för att öka tilliten?*
> Jakob: *Jag skulle försöka måla upp en mer verklig och realistisk bild av samhället. Man får alltid en sådan dålig bild av samhället. Om du blir misshandlad så är det en stor chans att allt går som det ska [dvs. en förövare blir dömd och inte frikänd].*
> Intervjuperson: *Så mer nyanserade nyheter?*
> Jakob: *Ja. Att få folk att förstå att det inte är riktigt så jävla illa. Att alla som kollar snett på en inte är ute efter att ha ihjäl en.*

Vad Jakob vill göra gällande är att media som institution göder bilden av den ”farliga främlingen” när våldsbrott rapporteras i dagspress och television. Händelser som sker i vår omvärld kommer oss närmare och det kan som ung vara svårt att värja sig och hitta strategier för att vända blad. En konsekvens är ökad oro och rädsla att bli utsatt för brott. Av det skälet efterfrågar Jakob, och många andra, en mer nyanserad nyhetsrapportering. En påminnelse om att det också händer positiva saker i vår omvärld.

FOTO: LINNEA ANDERSSON

SAMHÄLLSLIVET OCH MELLANMÄNSKLIGA RELATIONER

Resultaten i studien visar att den generella tilliten är skral. Samtidigt har deltagarna goda idéer om hur den kan stärkas. Ett ledord i ungas berättelser är behovet av *gemenskap* för att stärka den mellanmänskliga tilliten, inte minst till människor de inte känner. Behovet av att mötas och att utveckla gemenskaper blir tydligt när vi vänder oss till Lisas och Ylvas resonemang:

> Lisa: *Det behövs mer gemenskap! Det är det som fattas! Tänk bara på ett kompisgäng i Växjö. Vissa är barndomsvänner. Sen delas man upp i skolor och i grupper. Det är så uppdelat. Det finns ingenstans man kan mötas…*
> Ylva: *Ja, människor från olika ställen borde kunna mötas. Att bara kunna mötas på stan och kommunicera med andra… att bli bekanta. Det hade blivit bättre med mer gemenskap. Vi hade behövt det. Att man är mer öppen som person.*

Lisa uttrycker explicit att det behövs mer gemenskap och är också bekymrad över att unga umgås i homogena grupper vars gränser är svåra att överträda. Ylva betonar istället en längtan efter att kunna hitta nya gemenskaper även till sådana hon inte känner, vilket hon menar hade stärkt mellanmänskliga relationer och den generella tilliten. Båda betonar också behovet av mötesplatser som är ett återkommande svar till hur människor kan komma samman och umgås med andra som man ännu inte känner. Flera deltagare betonar dessutom att mötesplatserna bör bygga på aktiviteter: ”För att öka tilliten till vuxna måste man göra någon aktivitet som handlar om tillit”, konstaterar exempelvis Miranda. Även Sandra har funderat över detta och presenterar ett konkret exempel på vad en gemensam aktivitet skulle kunna vara: ”Låt ungdomarna spela in en film som handlar om tillit, som ungdomar själva skapar.” När unga resonerar om aktiviteter som för människor samman kan det också presenteras på följande sätt:

> *Försök hitta någonting att göra gemensamt. Fritidsledare brukar ju hitta på saker att göra med ungdomar som bygger på gemenskap och respekt. Att man hittar på någonting att göra tillsammans som bygger upp respekt och samarbeten.*

Petra i citatet ovan hämtar inspiration från fritidsledarnas sätt att arbeta med ungdomar. Gymnasieungdomar har emellertid sällan en fritidsgård att gå till, vilket också innebär att de inte har vuxna omkring sig på sin fritid som kan arrangera den här typen av aktivitetsbaserade tillställningar. Det är dock något som de efterfrågar.

Deltagarna resonerar också om det – mot bakgrund av att den generella tilliten är bristfällig – är möjligt att utveckla ett annat förhållningssätt i mötet med okända människor i offentliga rum. Ett resultat är att unga återkommer till behovet av att skapa sociala band genom att *småprata* med främlingar. Småpratet tycks ha flera funktioner. Exempelvis kan det ge en känsla av trygghet i mötet med okända, vilket framgår av intervjudialogen nedan:

> Joanna: *Det är svårt att lita på någon om man inte har någon relation eller om man inte pratat med personen innan. [...] Säg att man står och väntar på tåget… då har man ingen relation till de som står bredvid. Men om jag frågar: ”Vet du när tåget kommer?” och någon svarar ”Ja, det kommer 11” så får man en sorts relation. Då känner man sig mycket tryggare med den personen, för den har kunskap om när tåget ska gå. Jag blir trygg.*
> Sara: *Ja, det krävs inte så många ord…*
> Joanna: *Det är lättare att få tillit till någon som faktiskt pratar med en än någon som bara står och tittar på en, eller inte tittar alls.*
> Sara: *Det kan ju vara ett leende också…*

Vad Joanna och Sara beskriver är behovet att etablera relationer i form av sociala band till andra som de inte känner, som ett sätt att stärka tillitskänslan. Om människor byter några hälsningsfraser blir det enklare att slappna av i offentliga rum. Förmodligen är det svaret i sig snarare än svarets innehåll som gör skillnad för tillitskänslan. Vad som är intressant är också att ett vänligt ansiktsuttryck, i form av ett leende, kan vara avgörande för känslan av trygghet bland unga, vilket Sara belyser i dialogen ovan. Även den här formen av tillitshandlingar är något som människor kan lära sig menar unga, vilket framgår av en annan intervjudialog nedan:

> Felicia: *Jag jobbade i en klädaffär i somras. Vissa kom in och sa knappt hej medan andra kom in och pratade om kläderna och var mer öppna och lätta att prata med. Då kände man "den här människan skulle aldrig göra någonting ont!". Det räcker ofta med att man säger hej...*
> Alina: *Vissa har ju jättesvårt att öppna sig. Så jag tror att vi behöver träna mer på det i skolan och överlag – att kunna prata med varandra.*

Felicia betonar vikten av att utbyta hälsningsfraser i syfte att öka tillitskänslan till okända människor. En tolkning är att hälsningsfraserna och småpratet uppfattas som en tillitshandling som för människor närmare varandra. Återigen lyfts tillit som lärande fram och att skolan kan vara en plats för att "öva" på att ha en öppnare och mer vänlig inställning till andra. Att unga ser ett värde i att möta främlingar ger också Nina uttryck för när hon konstaterar: "Ett hej, eller ett leende, till en främling skulle kunna göra ens dag! Jag hade blivit så glad om en främling hade sagt hej till mig."

När det gäller samhällslivet och mellanmänskliga relationer fyller också civilsamhället och dess positiva krafter en viktig roll för att stärka tilliten. Inte minst när det gäller att skapa möten och gemenskap mellan individer med olika bakgrund. En av deltagarna beskriver exempelvis hur hon på eget initiativ och tillsammans med några vänner arbetade med ett integrationsprojekt med syftet att möjliggöra möten mellan individer med svensk respektive utländsk bakgrund. Jahoda, som själv kommit till Sverige som flykting, beskriver:

> *Det är viktigt att folk kommer samman och gör någonting gemensamt. Om man inte försöker så kommer ingenting att förändras. Det finns till exempel många nyanlända som har det svårt i skolan och med läxor. Många har också föräldrar som inte har utbildning så de kan inte hjälpa sina barn. Tänk dig – var kommer de barnen hamna? Det är ingen som frågar om deras behov. Så jag kom på att vi måste hjälpa dem. [...] Jag och några andra tjejer ordnade med läxhjälp. Vi bad svenska ungdomar komma dit. Elever som gick i tredje året på olika gymnasieskolor hjälpte till med läxor för dem som gick i 8:an och 9:an. Svenska elever hjälpte till! Men om man bara säger "kom vi ska lära känna varandra" så kommer inte svenskar. Men om målet att är att göra läxor tillsammans så kan man mötas. Då kom svenskarna som ville hjälpa till. Men tanken var ju inte bara läxan, utan att folk kommer samman och gör något gemensamt.*

Citatet illustrerar att det finns positiva krafter i samhället i form av individer som vill bygga ett samhälle som genomsyras av gemenskap och tillit. Av Jahodas berättelse framgår också att det var många elever som fick hjälp med läxorna och möjligheten att träffa ungdomar med svensk bakgrund. Frågan är om och hur unga kan få stöd och hjälp att utveckla den här typen av projekt som initieras "underifrån." Eldsjälarna finns – det handlar bara att ge dem rätt förutsättningar för att kunna driva sina idéer om ett bättre samhälle genomsyrat av tillit framåt.

FÖRSLAG PÅ INSATSER FÖR ATT STÄRKA MELLANMÄNSKLIG TILLIT

I detta avsnitt presenteras förslag till insatser för att stärka ungas tillit till jämnåriga, vuxna, men också till samhället i stort. Förslagen som presenteras är sådana som unga själva föreslår men baseras också på studiens resultat i sin helhet. Betoningen i framställningen ligger på *vad* som kan behöva förstärkas eller förändras snarare än hur det ska gå till. Förslagen presenteras utifrån fyra tematiska områden: (1) insatser i skolan; (2) delaktighet och inflytande i beslutsfattande och politiska processer; (3) ett tryggare samhälle; och (4) betydelsen av mötesplatser i samhället för mellanmänsklig tillit.

INSATSER I SKOLAN

Viktigt att betona är att många av de förslag på insatser som unga menar att skolan kan göra för att stärka tilliten stämmer väl överens med läroplanen som styr lärarnas undervisning och uppdrag (jfr SFS 2010:800). Insatserna som presenteras går därmed inte emot skolans uppdrag, utan snarare ger unga uttryck för en önskan om att förtydliga och fördjupa ett redan pågående arbete i gymnasieskolan.

SKOLAN SOM EN PLATS FÖR ATT INHÄMTA OCH UTVECKLA KUNSKAPER

- **Minska segregation i klassrumsmiljöer**. Lärare behöver ta ett större ansvar för att elever med olika bakgrund får möjlighet att mötas, samarbeta och lära känna varandra. Ungas förslag är att lärarna exempelvis kan arbeta strategiskt med gruppindelningar samt med elevernas placering i klassrummet för att öka integrationen i klassen.

- Förstärk och vidareutveckla arbetet med **normkritisk pedagogik** i syfte att synliggöra fördomar och dess konsekvenser. Det är viktigt att lyfta fram frågor om mångfald och människors lika värde genom att elever (och lärare) exempelvis får reflektera över hur fördomar och stereotypa föreställningar om ”vi” och ”de andra” reproduceras.

- **Uppmärksamma och samtala om tillit** och dess betydelse för mellanmänsklig interaktion och för samhället i stort, med efterföljande samarbets- och tillitsövningar, i undervisningssammanhang.

- **Utveckla skolans hälsofrämjande arbete.** Tillit och hälsa är nära sammanlänkade och det är viktigt att utveckla metoder för att arbeta hälsofrämjande i skolan. Därutöver är det viktigt att vuxna i skolan uppmärksammar och kan erbjuda stöd till unga som av olika skäl mår dåligt, vilket kan stärka tilliten och möjligheten att ta sig an utbildningen.

SKOLAN SOM EN SOCIAL ARENA DÄR FÖRTROENDERELATIONER VÄRDESÄTTS

- **Skapa mer utrymme för vuxna (exempelvis lärare, socialpedagoger eller ”korridorskuratorer”) att socialisera med eleverna.** Unga efterfrågar vuxna som lyssnar och finns tillhands för samtal, även om sådant som inte direkt handlar om skolarbetet. Tilliten kan stärkas om fler vuxna vågar möta eleverna på mer jämlika villkor i korridorer, cafeterior och andra gemensamhetslokaler.

- **Utveckla, systematisera och levandegör värdegrundsarbetet** än mer. Unga vill att skolan ska vara en trygg plats att vara i, vilket innebär att diskriminering och kränkningar inte får förekomma. Alla möten mellan elever, och mellan elever och lärare, ska genomsyras av respekt.

- **Vårda ungas förtroende**. När unga berättar saker i förtroende för en lärare är det viktigt att det inte sprids vidare till andra lärare som de kanske inte har förtroende för. De unga efterfrågar även att lärare inte enbart fokuserar på prestation och betyg. Ur ett elevperspektiv är det viktigt att bli sedd och bekräftad som en hel individ där lärare visar intresse, hänsyn och förståelse för hela elevens livssituation.

- **Elevhälsans personal kan vara mer synlig, närvarande och tillgänglig i skolan samt aktivt arbeta för att stärka förtroenderelationer till unga.** Det finns även **behov av att tydliggöra information om hur tystnadsplikten fungerar** i relation till elevhälsans funktion och i vilka situationer vuxna har skyldighet att bryta den för barnets bästa.

DELAKTIGHET OCH INFLYTANDE I BESLUTSFATTANDE OCH POLITISKA PROCESSER

- **Bjud in ungdomar att ta del av kommunpolitiken**. Om unga får möta förtroendevalda politiker kan de få ökad insyn i och kunskap om hur politiska processer kan gå till, vilket bidrar till en ökad systemkunskap och tillit.

- **Gör unga till medskapare i ungdomspolitiken** genom att tillsätta en (partipolitiskt obunden) referensgrupp eller ett ungdomsförbund som kan driva intressefrågor som rör unga. Viktigt är att **skapa meningsfulla forum för delaktighet** som engagerar unga. På så sätt kan unga göra sin röst hörd, inte minst i frågor som berör dem själva.

- **Våga möta unga på deras arenor och kommunicera på ett sätt som unga kan relatera till**. Unga efterfrågar politiker som tar sig tid att besöka dem (exempelvis i skolan) och som vågar mötas mer förutsättningslöst och på de ungas villkor.

ETT TRYGGARE SAMHÄLLE

- **Ett socialt ansvar för individer som lever i utanförskap.** Minskade sociala klyftor bidrar till ett tryggare samhälle som kännetecknas av mer tillit.

- **Stärk det brottsförebyggande arbetet gentemot unga och vuxna i riskzonen**. Samhällsinstitutioner (som t.ex. polis, socialtjänst och vård) bör arbeta förebyggande mot alkohol och narkotika även riktat mot den vuxna befolkningen i syfte att skapa fler vuxna förebilder och fler trygga offentliga miljöer. En sådan satsning kan också minska antalet brott och lagöverträdelser som begås av individer som är alkohol- eller narkotikapåverkade, vilket främjar allas trygghet.

- **Ta ungas utsatthet för brott på allvar, inte minst sexuella trakasserier och hot samt våld**. Lägg mer resurser för att lagföra brott som drabbar barn och unga, som är en särskilt utsatt grupp i samhället.

- **Stärk polisens förebyggande arbete**. Polisen i det lokala samhället bör vara än mer synlig och aktivt arbeta för att skapa dialog och relationer med unga, exempelvis genom att mer systematiskt besöka skolor i länet.

- **Öka tryggheten i det offentliga rummet** genom att integrera ett jämställdhetsperspektiv i stadsplaneringen. Det offentliga rummet ska vara en trygg och inkluderande plats att vara på för alla oavsett kön.

- **Ökad samverkan kring universellt och riktat föräldraskapsstöd**. Stöd och hjälp i föräldraskapet kan öka andelen barn som har goda relationer till sina föräldrar, vilket kan främja såväl barn som ungas hälsa samt deras tillit till andra vuxna i samhället.

FLER MÖTESPLATSER I SAMHÄLLET

- **Öka möjligheterna till en meningsfull fritid för unga**. Utveckla möjligheten att få ta del av ett rikt kultur-, nöjes- och föreningsliv samt lokala samlingslokaler för unga att vistas i. Unga behöver trygga platser att vara på där det finns trygga vuxna närvarande.

- **Erbjud mötesplatser som bygger på aktiviteter,** vilket kan bidra till dialog och upplevd gemenskap mellan samhällets medborgare – oavsett kön, ålder och social bakgrund.

- **Förstärk samverkan med civilsamhällets aktörer** (föreningar, studieförbund, etcetera). Civilsamhällets aktörer kan bistå med mötesplatser för unga som behöver stöd av något slag, exempelvis läxhjälp, språkundervisning och systemkunskap om det svenska samhället. I civilsamhället finns även viktiga aktörer som kan lyfta frågor och bidra till reflektion om tillitens betydelse för ett rikt samhällsliv.

AVSLUTANDE REFLEKTION

Syftet med studien är att ge ett bidrag till kunskapen om ungas tillit. En central frågeställning som studien besvarar är hur unga själva förstår och beskriver tillitsbegreppet. Resultaten visar att ungas förståelse av tillitsbegreppet är mångfacetterat. Resonemangen sträcker sig från *partikulära*, till *generella* men också *moraliska* tillitsformer. Däremellan finns också uttryck för *vertikala* tillitsformer som riktar sig till samhällets institutioner och de yrkesroller och professioner som företräder dessa. I vissa avseenden baseras tilliten på en känsla medan den i andra situationer blir mer strategisk och kalkylerande. Ungas resonemang gör också tydligt att tillit är en attityd till andra som i sin tur vägleder deras handlingar, vilket är i linje med teoretiska tankesätt om tillit (Trädgårdh m.fl. 2013). Vad som förenar ungas resonemang om tillit och dess olika former är också att det är ett relationellt begrepp som görs i vardaglig interaktion. Därutöver kännetecknas upplevd tillit i att den vilar i en ömsesidig gemenskap i såväl nära som mer avlägsna relationer (till främlingar). Tillitens villkor kan också förstås utifrån dimensioner som exempelvis jämlika och icke-jämlika relationer respektive närhet och avstånd (jfr Grosse 2012).

Frågor om närhet och avstånd är särskilt relevanta för att förstå vad som påverkar tillit och vilka deltagarna uttrycker att de litar på respektive inte har tillit till. Resultaten visar att unga i stor utsträckning ger uttryck för partikulära tillitsformer. Majoriteten beskriver att de har etablerade förtroenderelationer till familj, jämnåriga vänner och andra bekanta vuxna. Ju närmare någon står en, desto mer grundläggande är tilliten. Vad gäller de vertikala tillitsformerna som riktar sig till samhällets institutioner är en avgörande faktor hur mycket kontakt man haft eller inte haft med dessa. I relation till skolan som institution, som samtliga deltagare har kontakt med, är uppfattningarna om tillit delade. Unga som är intresserade av skolan och som uttrycker ett värde i att investera i sin utbildning ger också uttryck för högre tillit till denna utbildningsinstitution. Unga som intar en mer skeptisk inställning och signalerar avstånd gentemot skolan (och lärare) uttrycker på motsvarande sätt mindre tillit. Tilliten är därmed beroende av vilka förväntningar och erfarenheter man har i relation till de institutioner individen är en del av. Det blir särskilt tydligt när unga resonerar om tillit till institutioner som företräds av exempelvis politiker, poliser och vårdpersonal. Mönstret är att unga har tillit om de värdesätter institutionernas uppdrag eller arbete samt saknar egna (eller andras) negativa erfarenheter. När de själva, eller någon som står dem nära, erfar negativa erfarenheter i mötet med dessa samhällsinstitutioner finns en övervägande risk att den upplevda tilliten sjunker i relation till den specifika institutionen, vilket också känns igen från tidigare studier (jfr Grosse 2012). Att unga uppfattar samhällets institutioner som ”orättfärdiga” kan vara en delförklaring till bristande tillit, vilket tidigare studier också konstaterat (Oskarson och Rothstein 2012).

Ett viktigt resultat är också att unga ger uttryck för en begränsad generell tillit, det vill säga tillit till människor de inte känner, vilket är i linje med tidigare forskning (Gunnarsson 2017). Många förknippar möten med främlingar som en potentiell risk. Följaktligen undviker därför många att möta nya människor, inte minst de som representerar vuxenvärlden (men också jämnåriga). Samtidigt finns en längtan att kasta sig ut i det okända och möta det man ännu inte känner till. I relation till främlingar är det strategiska tillitsformer, det vill säga övervägandet av potentiella risker, som vägleder ungas handlingsmönster. Individer som unga kan känna igen, och som förknippas med ett ”lågt risktagande” är sådana som unga vågar närma sig (t.ex. barnfamiljer och äldre personer). Resultaten visar också att unga, trots bristande generell tillit, ger uttryck för en rad tillitshandlingar som genererar såväl samtal som samarbeten i möten med okända människor. Därmed är det något för enkelt att konstatera att den generella tilliten bland studiens unga är genomgående bristfällig, snarare är den högst villkorad.

Ytterligare en frågeställning som studien besvarat är vad unga själva menar är orsakerna bakom den bristande tilliten och hur det kan gå till när tillit raseras. Resultaten visar att såväl egna som andras negativa erfarenheter i relation till både människor och institutioner lyfts fram som en huvudsaklig orsak, vilket tidigare studier också konstaterat (Grosse 2012). Kommunikationssamhället som innebär att information, eller snarare rykten, snabbt kan spridas till stora nätverk är ytterligare en orsak som unga själva lyfter fram. Studien uppmärksammar också att tjejer ger uttryck för bristande tillit till det motsatta könet. Att bli utsatt för sexuella trakasserier och övergrepp tycks vara en del av många tjejers vardag, vilket begränsar dem i det offentliga rummet. Upplevd otrygghet och bristande tillit går hand i hand och kan vara en delförklaring till att tjejer rapporterar lägre nivåerna av tillit än killar. En sista orsak till bristande tillit som studien lyft fram är relationen mellan ungdomar med svensk respektive utländsk bakgrund. Resultaten visar ett mönster där det finns en betydande andel ungdomar med svensk bakgrund som intar en misstänksam och skeptisk inställning till individer med invandrarbakgrund. Enkelt uttryckt ger de uttryck för bristande tillit till gruppen invandrare som en följd av stereotyper och föreställningar om ”de andra”. Relationen till den vita normen är också problematisk för ”de andra” – det vill säga ungdomar med utländsk bakgrund. Upplevelsen av att inte tillhöra normen, utan ”de andra”, ger upphov till bristande tillit till majoritetssamhället. Samtidigt är mönstret bland unga med invandrarbakgrund att de ger uttryck för en önskan att segregationen, i exempelvis skola och klassrum, både kan och bör brytas. Här betonar också unga med invandrarbakgrund att lärarna har ett stort ansvar i skolan. Att överskrida gränser är något som de unga själva har svårt att göra även om det finns gott om exempel där de faktiskt försöker.

Frågeställningen som rör hur tilliten till vuxenvärlden kan stärkas visar att unga själva har många goda idéer om vad som krävs. Ett gott föräldraskap, att skapa en trygg och inkluderande skola med hög kvalité i undervisningen, behovet av att skapa ett tryggare samhälle samt att lyfta fram och diskutera frågor om tillit i olika samhällssfärer är några insatser som unga uppfattar som viktiga. En intressant slutsats är också att det egentligen inte krävs så mycket nydanande insatser, utan snarare en förstärkning och fördjupning av redan befintliga arbetssätt i exempelvis skola och i andra samhällsinstitutioner. Ungas önskan till samhället är att vi gör mer av det vi redan gör (eller borde göra). De efterfrågar vuxna – en vuxenvärld – som i förtroende kan lyssna, finnas till hands och på ett okonstlat sätt hjälpa till när det behövs. Det är förhållandevis enkla insatser. Det är det svåra i det enkla. Samtidigt är det oerhört viktigt om vi vill att Sverige fortsatt ska vara ett högtillitsland och få behålla en av våra mest viktigaste tillgångar – den höga mellanmänskliga tilliten.

REFERENSER

Beck, Ulrich (2000). *Risksamhället: på väg mot en annan modernitet.* Göteborg: Daidalos

Bertaux, Daniel (red.) (1981). *Biography and Society. The Life History Approach in the Social Sciences.* Beverly Hills: Sage

Dinesen, Peter Thisted (2010). Upbringing, Early Experiences of Discrimination and Social Identity: Explaining Generalised Trust among Immigrants in Denmark. *Scandinavian Political Studies,* Vol. 33, Nr. 1: 93-111.

Dinesen, Peter Thisted (2013). Where you come from or where you live? Examining the cultural and institutional explanation of generalized trust using migration as a natural experiment. *European Sociological Review*, Vol. 29, Nr. 1: 114-128

Freitag, Markus & Bauer, Paul C. (2013). "Testing for Measurement Equivalence in Surveys. Dimensions of Social Trust across Cultural Contexts", *Public Opinion Quarterly* Vol. 77, Nr. S1: 24-44.

Fukuyama, Francis (1995). *Trust: the social virtues and the creation of prosperity.* London: Hamish Hamilton

Grosse, Julia (2012). *Kommer tid kommer tillit? Unga vuxnas och medelålders erfarenheter.* Avhandling. Stockholm: Stockholms universitet.

Gunnarsson, Carina (2017). Från generell tillit till gatusmart. Gymnasieungdomar i Stockholm om social tillit. *Statsvetenskaplig tidskrift.* Vol. 19, Nr 2: 239-273

Gunnarsson, Carina & Loxbo, Karl (2012). School and the promotion of generalised trust: Experiences from Sicily. *Journal of Trust Research* Vol. 2, Nr. 2: 171-201

Holmberg, Sören och Rothstein, Bo (2015). Hög mellanmänsklig tillit i Sverige. Men inte bland alla. I: Bergström, A, Johansson, B, Oscarsson, H, Oskarson, M (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet

Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2013) *Förtroendet för samhällets institutioner. Utvecklingen i Sverige 1986–2012.* Göteborg: SOM-institutets temaserie 2013.

Marmot, Michael (2006). *Statussyndromet. Hur vår sociala position påverkar hälsan och livslängden.* Stockholm: Natur & kultur

Rothstein, Bo, Holmberg, Sören och Weissenbilder, Marcus (2018). *Mellanmänsklig tillit i Sverige 1996-2017. SOM-rapport nr 2018:21*, Göteborg: SOM-institutet.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun.* 3. [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Norén Bertzer, Ylva (2005). *Att förklara politiskt förtroende. Betydelsen av socialt kapital och rättvisa procedurer.* Doktorsavhandling. Göteborgs universitetet: Statsvetenskapliga institutionen.

Oskarson, Maria och Rothstein, Bo (2012). Den sociala tilliten – håller vi på att tappa de unga? I: Annika Bergström LWoHO, editor. *I framtidens skugga.* Göteborg: SOM-insitutet; 2012.

Putnam Robert (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community.* New York: Simon & Schuster.

SFS 2010:800. *Skollag.* Stockholm: Utbildningsdepartementet

Tinggaard Svendsen, Gert, Svendsen Haase och Lind, Gunnar (red.) (2009). *Handbook of social capital: the troika of sociology, political science and economics.* Cheltenham: Edward Elgar

Trägårdh, Lars, Lundåsen Wallman, Susanne, Wollebæk, Dag och Lars Svedberg (2013). *Den svala svenska tilliten: förutsättningar och utmaningar.* 1. uppl. Stockholm: SNS

Uslaner, Eric M. (2002). *The moral foundations of trust.* New York: Cambridge University Press.

Wibeck, Victoria (2010). *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod.* 2 . [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Wilkinson, Richard G & Pickett, Kate (2010). *Jämlikhetsanden. Därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen.* Stockholm: Karneval

BILAGA 1 – RAPPORTERAD TILLIT TILL VUXNA

Tabell 3. Uppfattningar om tillit till vuxna bland tjejer och killar (procent)

Tillit till…	Tjejer	Killar	Totalt	Antal
… många vuxna	11	50	28	19
… några vuxna	81	47	66	44
… inga vuxna	8	3	6	4
Totalt	100	100	100	67

Kommentar: Sambandet mellan tillitsgrad och kön har ett totalt chitvå-värde på 12,593, $p < 0{,}002$, och är därmed statistiskt signifikant.

BILAGA 2 – RAPPORTERAD TILLIT TILL OLIKA GRUPPER AV MÄNNISKOR

Tabell 4: Andel av studiens deltagare som rapporterar hög tillit [7]

	Totalt (%)	**Antal**
Familjemedlemmar	89	58
Släktingar	73	48
Nära vänner	88	58
Studiekamrater	59	39
Annan nationalitet	39	25
Främlingar*	9	6

Kommentar: * Den ursprungliga formuleringen lyder: ”Har du tillit till människor du träffar för första gången”

[7] Den ursprungliga frågan lyder: ”Hur mycket litar du på olika grupper av människor?” Med svarsalternativen 1=Litar inte alls på; 2=Litar bara till viss del på; 3=Litar ganska mycket på; 4=Litar helt och hållet på. Svaren från svarsalternativ 1 och 2 kodades om till en variabel som kallades ”låg tillit” och svarsalternativen 3 och 4 kodades om till variabeln ”hög tillit”.

REGION
KRONOBERG